



ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક
મે ૨૦૦૪

૨૯

કિશોર રાવળ

Kishor Raval

7901 Henry Ave G109
Philadelphia PA 19128

kishor@markis.com

(215) 482 0924

From

www.kesuda.com

આવી,આવી,
મારે આંગણ વસંત આવી!

કિશોર રાવળ



કેનેડાની પર્વતમાળા અનિલ પરીખ



બની રજની રૂપકિશોરી

હિરેન માલાણી



Holy cow! મહેન્દ્ર શાહ



દૂરનો આવે સાદ પ્રીતિ સેનગુમા
("રોકાઈ જવા વિનવતું સુંદર સ્થાન- વિક્ટોરિયા હિમ નદી, નીલ-હરિત
લેઈક લૂઈસ, લીલુંછમ ઘાસ અને તાજાં કેસરી ફૂલ")



શબરીનાં બોર

ચંદ્રેશ ઠાકોર (નોર્થવીલ, મીશીગન)

"પ્રેમ અને સ્નેહ"ના વિષય પર ભેગી કરેલી થોડીક પંક્તિઓ, કડીઓ,
વાતો .. ચંદ્રેશ ઠાકોર

મનહર મોદી

મારા વિષે કશુંયે વિચારી શકું નહીં
મારા બધા વિચારમાં તારી અસર હશે.

વેણીભાઈ પુરોહિત

તમારા વિનાના
અમે અમારા વિનાના ...

શૂન્ય પાલનપુરી

જૂઠ્ઠાં પડે ના ક્યાંક તબીબોનાં ટેરવાં
પ્રેમીની નાડ છે કોઈ મામૂલી નસ નથી.

એ થનગનતા હૈયાને દીવાલ કેવી?
પગે શુંબલા જેને મન ઘૂંઘરું છે.

હરીન્દ્ર દવે

હૃદયની સુવાસનું વજન થઈ શકતું નથી. "આ માણસ સારો છે" એમ તમે કહો ત્યારે એ "કેટલો સારો છે" એનું કોઈ સ્થાયી માપ કાઢી શકશો નહીં. તમે સુવાસને માણો એ જ ઘણું છે : કોઈ સુહૃદ પાસેથી સ્નેહ મળતો હોય ત્યારે એ પામો એમાં જ જીવનની સાર્થકતા છે. ગઈ કાલે હતી એ કરતાં આજે આ ફૂલની સૌરભ ઓછી છે એવું કહો ત્યારે ગઈ કાલ જેટલી જ તમારી બ્રાણેન્દ્રિય છે કે કેમ એવો પ્રશ્ન નોતરી બેસો છો. સુવાસ કે સ્નેહ તોળવા માટે નથી, માણવા માટે છે.

રતિલાલ અનિલ

પ્રેમ

બે નજર આ
શું મળી!
એકે નહીં પાછી ફરી!
ઊતરી ગૈ અંતરે
બસ સોંસરી
હું હવે નિરખું તને તારી નજરથી
ને
એમ તું યે નિરખતી ...

અન્વર આગેવાન

હાય, પ્રીતની કેવી વસમી શૂળ,
અંતર ખટકે એમ વધુ અનુકૂળ!

ગની દહીંવાલા

છે અજબ પ્રકારની જિંદગી - કહો એને
પ્યારની જિંદગી,
ના રહી શકાય જીવ્યા વિના, ના ટકી
શકે જીવન સુધી!

.....
તમે રાજરાણીના ચીર
સમ, અમે રંક નારની ચૂંદડી,
તમે બે ઘડી રહો અંગ
પર, અમે સાથ દઈએ જીવન સુધી!

મધુકર રાંદેરિયા

આ જલતી શમાને ઠારો ના,
આ પરવાનાને વારો ના,

એ પ્રેમની પાગલ દુનિયામાં
વહેવારુ ઈલાજો શા માટે?

આ દિલને તમારે માટે તો બચપણથી
અનામત રાખ્યું છે,
આ સ્નેહ ઉમરમાં આવ્યાં કે
આ રોજ તકાજો શા માટે?

તમારી યાદ આવતી

કિશોર મોદી

પળપળ પરોઢને તમારી યાદ આવતી,
ઝૂંકેલી સાંજને તમારી યાદ આવતી.

આલોક સ્વપ્નનો સજાવી નીકળેલી આ,
ટમટમતી રાતને તમારી યાદ આવતી.

ઈચ્છા ફૂલોની જેમ નિત પીમળ્યા કરે,
લથબથતી મ્હેકને તમારી યાદ આવતી.

ખડકાળ લોહીની નદી વમળાતી જાય છે,
મૂંઝાતી નાવને તમારી યાદ આવતી.

'કિશોર' ખુશનસીબ હો, કોઈ ઉદાસીમાં,
બેચેન ચિત્તને તમારી યાદ આવતી.

(તેમના કાવ્ય સંગ્રહ 'મધુમાલિકા'માંથી સાભાર.)

પ્રાપ્તિ સ્થાન ગુર્જર ન્ધરત્ન કાર્યાલય
રતનપોળ નાકા સામે
ગાંધી રોડ અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧
મૂલ્ય : રૂ. ૪૦)



અનુભવ

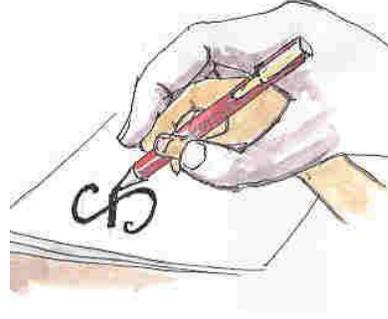
'કૃષ્ણાદિત્ય'

(મારો મમરો: મને ગમે ટાગોરના દેવ, મને ગળે વળગે કૃષ્ણાદિત્યના દેવ. કેણે ઈશ્વરનું નામ શાને બોલ્યું એ જ સમજાતું નથી!)

એક દિન થયો ઘાવ વજ્ર પ્રહાર શો,
અળગી થઈ અગાશી છત વીજપાતથી સળગી દિશાઓ.
પડ્યા ઢળ્યા ગઢ કાંગરા ઘરતી ચૂમ્યા
ક્ષણમાત્રમાં તો જ્યાં હતી ભવ્યતા ભસ્મ જ રહી.
સમૃદ્ધિમાં માત્ર ઊડતી દૂર એક સમળી રહી.

પણ ત્યાં ગગન જોઉં ઘટા જોઉં ઊંચે ધુમટ વિના
બિન મહેલના મેદાનની માદક મજા જોઉં.
અનહદ અનાહત પ્રેમની ઝાંખી કરું
જોઉં પ્રથમ જાણે પ્રિયાનું વદન કોઈ ધૂંધટ વિના.
હું અસીમને બાંધવા મથતો રહ્યો
મુજ મમતમાં ને મહેલમાં,
તેં પલકમાં તોડી દીવાલો
સરસો લીધો સાવ સહેલમાં

(કાવ્યસંગ્રહ 'યાત્રાપર્વ'માંથી સાભાર)



ગઝલ

આદિલ મન્સૂરી

કોઈની ક્યાં કશી ફરિયાદ હોઠે આવે છે
મને તો મારું શરીર જ બહુ સતાવે છે

જરાક જેટલી દોરી અને પવન ભારે
પતંગ જેમ છતાં એ મને ચગાવે છે

હજી મૌનનું દેવું ઊભું છે માથા પર
હિસાબ શબ્દ ક્યાં એના હજી બતાવે છે

વીતેલાં વર્ષોના શત્રુઓ સાચવી રાખો
કહે છે સાપ મરેલાયે કામ આવે છે

પ્રગટવા દેતું નથી સૂર્યનું કિરણ કોઈ
ને અંધકાર હજી દાંત કચકચાવે છે

હજીય એમની માણસમાં થાય છે ગણના
જે માણસોને અહીં જીવતા જલાવે છે

હંમેશાં હાથમાં આવે છે ત્રણ ત્રણ એકકા
દરેક વાર છતાં એ મને હરાવે છે

અમારું કામ તો લહિયાગીરીનું છે આદિલ
ને હાથ પકડીને કોઈ ગઝલ લખાવે છે

(તેમના ગઝલ સંગ્રહ 'ગઝલના આયના ઘરમાં'માંથી સાભાર)



મોરબીની વાણિયણ

(રાજા રજવાડાં હતાં ત્યારે ઠાકોર ગામના બૈરાંઓની છેડતી કરે તો બિચારાં કઈ કોરટમાં જઈ ફરિયાદ કરે? સેક્રેશુઅલ હેરાસમેન્ટને હેન્ડલ કરવાનો રસ્તો શું? જવાબ જાણી તમને નવાઈ લાગશે. એ જઈને ગરબાનાં ગીતમાં જોડી દે. જુઓ આ એક દાખલો અને જુઓ એમાં કેવી બિરદાવી મોરબીની વાણિયણની ખુમારીને!)

કૂવા કાંઠે ઠીકરી, કાંઈ ઘસી ઉજળી થાય,
મોરબીની વાણિયણ મહુ પાણી જાય
આગળ રે જીવોજી ઠાકોર,
વાંસે રે મોરબીનો રાજા,
ઘોડાં પાવા જાય.

કર્ય રે, વાણિયાણી, તારાં બેડલાંના મૂલ,
જાવા ઘો જીવોજી ઠાકોર,
જાવા ઘો, મોરબીના રાજા,
નથી કરવાં મૂલ;
મારા બેડલામાં તારા હાથીડા બે ડૂલ. -મોરબીની...

કર્ય રે, વાણિયાણી, તારી ઈંઢોણીના મૂલ;
જાવા ઘો જીવોજી ઠાકોર,
જાવા ઘો, મોરબીના રાજા,
નથી કરવાં મૂલ;
મારી ઈંઢોણીમાં તારાં ઘોડલાં બે ડૂલ. -મોરબીની...

કર્ય રે, વાણિયાણી, તારા વાટકાનાં મૂલ;
જાવા ઘો જીવોજી ઠાકોર,
જાવા ઘો, મોરબીના રાજા,
નથી કરવાં મૂલ;
મારી વાટકામાં તારું રાજ થાશે ડૂલ. -મોરબીની...

કર્ય રે, વાણિયાણી, તારી પાનિયુંના મૂલ;
જાવા ઘો જીવોજી ઠાકોર,
જાવા ઘો, મોરબીના રાજા,
નથી કરવાં મૂલ;
મારી પાનિયુંમાં તારી રાણિયું બે ડૂલ. -મોરબીની...
કર્ય રે, વાણિયાણી, તારા અંબોડાનાં મૂલ,

જાવા ઘો જીવોજી ઠાકોર,
જાવા ઘો, મોરબીના રાજા,
નથી કરવાં મૂલ;
મારી અંબોડામાં તારું માથું થાશે ડૂલ. -મોરબીની...

(સુરેન ઠાકર 'મેહુલ' સંપાદિત 'ભમ્મરિયા કૂવાને કાંઠે'માંથી ઈમેજ પબ્લિકેશન્સના સૌજન્યથી.)

પ્રાપ્તિસ્થાન

Image Publications
199/1, Gopal Bhuvan
Princess St
Mumbai 400 002

મૂલ્ય રૂ. ૧૧૦)

ગઝલ

રમેશ શાહ

કોમળ કળી મલમલ સમી મુસ્કાય છે
ઢાળી પલક કો' સુંદરી શરમાય છે!

નભમંડળે તારા-શશી વિલસી રહે,
પ્રતિબિંબ સાગરદર્પણે લહેરાય છે.

ઢોળે સુગંધી મોગરો ચારે તરફ--
ને ચાંદની જૂઈ ફૂલમાં સંતાય છે.

પંચમ સૂરે કિલ્લોલતી ત્યાં કોકિલા,
ટહુકા મધુર સચરાચરે રેલાય છે.

જીવવું ગમે, મસ્તી મજાનું છે જગત
નિજ અંતરે રસછોળ કેં છલકાય છે!



બે તારાં બે મારાં
મીના પટેલ (નોર્થ કોલ્ડવેલ, ન્યૂ જર્સી)

કોઈના સૂના આભમાં ઊગ્યા
પ્રેમનાં ચાંદ-સિતારા
હાલ્યને ગોરી વીણવા જઈએ બે મારા બે તારા

ઝમતી રાતે મહેકી ઊઠ્યાં
મોગરા પારિજાતક
હાલ્યને ગોરી વીણવા જઈએ બે મારા બે તારા

સંઘ્યા ટાણે સાગર તળિયે
મોતીડાંના હારા
હાલ્યને ગોરી વીણવા જઈએ બે મારા બે તારા

દરિયાની વેળુમાં ખૂંપ્યા
છીપલાં વળી શંખ
હાલ્યને ગોરી વીણવા જઈએ બે મારા બે તારા

હળના ચાસે મૂળિયાં ખૂલ્યાં
બાજરિયાના દાણા
હાલ્યને ગોરી વીણવા જઈએ બે મારા બે તારા

(મારો મમરો: આવી કવિતા વાંચી મને અડપલું કરી ક્યારેક બે લીટી
ઉમેરવાનું મન થાય.
અહીં થયું

કાઢવાના પુસ્તકોના ઢગલોમાં
કવિતાઓ અપરંપાર
હાલ્યને ગોરી વીણવા જઈએ બે મારા બે તારા)



વસંતપક્ષી ચંદ્રેશ ઠાકોર (નોર્થવીલ, મીશીગન)

ડાળીએ આવેલું વસંતપક્ષી
મને ટગરટગર જોતું
વિસ્મય કરે છે:
આ માણસ હજી અહીં જ છે?!
આખો શિયાળો એ ગીત ગાતો જ રહ્યો હશે?

ક્યા ટપાલીએ
તને પાઠ શીખવ્યા
કે
મારું સરનામું તું ભુલતું જ નથી?

હોડમાં ઉતર્યું વસંતપક્ષી
વસંતકૂંપળની સાથે,
મસ્તી, મજા, લીલી મહેફિલ જામી,
નવઝંઘાણે
ઉમ્મર ઓગળી જાણે!

ઉડાનની મધ્યે ઉમરો રેખા શુક્લ

મનને મનાવી લેવામાં તો જિંદગી પતવા આવી
ચાલ્યા જાય સ્વપ્ના ને નવી જૂની રસીદો જ રહી.

નજર દે ઘોખો અને પગ જાય થંભી
ચિરનિદ્રાની અભિલાષામાં દિવસ-રાત જાગતી રહી.

વલખાં મારવા પ્રેમનાં શાને મરીનેય જીવતી રહી
પોતીકાં માન્યાં પારકાને શાને તોય એકલી રહી?

વહી જતી આ જિંદગીમાં કરચલીઓની ભરતી
હિસાબ લગાવતી રહી પણ બાદબાકી જીતતી રહી.

ઉડાનની મધ્યે આવીને ઊભો છે ઉમરો
દૃઢ્ય પટે હંમેશા યાદોની ભરતી રહી



ગઝલ
અશરફ ડબાવાલા
દૃષ્ટિમાંથી જે સર્વુ તે શું હતું?

ને પછી હાથે ચડ્યું તે શું હતું?

મૌનની સાથે ભળ્યું તે શું હતું?
કથ્થની સામે પડ્યું તે શું હતું?

ઊંડે ડહોળાયું તું એ તો મન હશે,
પણ ઉપર જે આછર્યું તે શું હતું?

અંકુરો સમ ફૂટી છે સંભાવના,
બીજ ભીતર સળવળ્યું તે શું હતું?

જે અધૂરપનીયે અંદર મસ્ત થઈ,
પૂર્ણતાની પર હસ્યું તે શું હતું?

હું કસૂંબલ રસને કાં ભૂલી ગયો?
કેફની સાથે ભળ્યું તે શું હતું?

સર્વ અવતારોથી પણ આગળ ગયું,
મારી અંદર અવતર્યું તે શું હતું?

(અમેરિકામાં વસતાં કવિઓની કૃતિઓના સંપાદન
'ફ્લાવરવાઝ'માંથી પ્રીતમ લખલાણીના સૌજન્યથી)



ગઝલ

અબ્દુલ રઝક 'રસિક' મેઘાણી

તાજા કદી કિતાબમાં રાખેલ નીકળે,
પત્તી સ્વરૂપે પુષ્પ એ સૂકેલ નીકળે.

વર્ષોથી જેને સાયવી રાખ્યા છે જીવ જેમ,
એ જીર્ણ કાગળો હવે ફાટેલ નીકળે.

થાક્યા વગર હું જેને સોચતો રહું,
એવી કિતાબ ના હજી વાંચેલ નીકળે.

કાગળ તને લખી કદી ભૂલી ગયો હતો,
પરબીડિયામાં એ હવે બીડેલ નીકળે.

વર્ષોની બાદ જોવા બેઠો છું ડાયરી,
તારાથી પ્યાર છે મને ટાંકેલ નીકળે.

ઉત્સાહથી જે ચાલ્યા ક્ષિતિજ આંબવા 'રસિક'
રસ્તામાં શાને એ બધા થાકેલ નીકળે.

(અમેરિકામાં વસતાં કવિઓની કૃતિઓના સંપાદન
'ફ્લાવરવાઝ'માંથી પ્રીતમ લખલાણીના સૌજન્યથી)



રંગ, નભ, માહોલ વચ્ચે હું ઊભો
કિશોર મોદી

રંગ, નભ, માહોલ વચ્ચે હું ઊભો
દૃષ્ટ, ઈચ્છા, કોલ વચ્ચે હું ઊભો

રોજ ઊઠીને પીછો મારી કર્યો,
તૂર, ત્રાંસા, ઢોલ વચ્ચે હું ઊભો.

ખાલીપો માણસ સમો કોઈ નથી,
સ્ટેજ, પાત્રો, રોલ વચ્ચે હું ઊભો.

મીનથી દીવાલ ચીતરવી પડી,
હોઠ, મર્મર, બોલ વચ્ચે હું ઊભો.

સાંજની લીલપમાં ટહુકી જાવું છે,
વાડ, ખેતર, મોલ વચ્ચે હું ઊભો.

લયવિલયની લ્યો, કવિતા ગાવી છે,
સ્વર, હલક ને લોલ વચ્ચે હું ઊભો.

(અમેરિકામાં વસતાં કવિઓની કૃતિઓના સંપાદન
'ફ્લાવરવાઝ'માંથી પ્રીતમ લખલાણીના સૌજન્યથી)



કાગળનું કોરાપણું

ચન્દ્રકાન્ત શાહ

કાગળનું કોરાપણું
મળવાનું સ્થળ આપણું.

કાગળ પર અક્ષરનું જંગલ
હરતાંફરતાં કાનોમાતર નડે,
પડે કોરા કાગળ પર તણખા તડતડ
જ્યારે જ્યારે શરીર શબ્દને અડે,
કાગળ વચ્ચે ગાઢ સ્પર્શનો ભડકો
એટલે શબ્દો માટે તાપણું.

કાગળ સુધી જાવા ઉત્સુક-આંખોનું રસ્તાપણું.

હતો આ કાગળ પહેલાં
તાજોમાજો પીળો સૂરજ, ડૂચો બ્લૂ આકાશ
હું જાંબલિયું પતંગિયું, તું લીલું કૂણું ઘાસ
સફેડ કોરા કાગળ ઉપર મળવું રંગબેરંગી
વચ્ચે શોભે શબ્દોનું કાળાપણું

કાગળ પર મળવા વિશે નહિ બીજું કંઈ લખવાપણું.

(અમેરિકામાં વસતાં કવિઓની કૃતિઓના સંપાદન
'ફ્લાવરવાઝ'માંથી પ્રીતમ લખલાણીના સૌજન્યથી)



સપનાં ઉઘાડી આંખના

કિશોર રાવળ

આપણી આંખો ઉઘાડી નાખે તેવો કોઈ લેખ વાંચવામાં આવે
અને મન કેવું તરબતર થઈ જાય!

થોમસ ફીડમૅનનો એક લેખ સાંપડ્યો 'અવેઈકિંગ ટુ એ ડ્રીમ.
'સપનાં જોયાં મેં ઉઘાડી આંખે'

"અવિરત બૂરા સમાચારોની ધારાઓમાં મારી સુંદર સપનાંઓ
જોવાની ઝંખના વધી પડી છે. અક્કલવાળાં માણસોને બદલે, કંઈ
અજનબી કલ્પનાશક્તિ હોય તેવા માણસોને ઝંખું છું.

"કમનસીબે, આજે બૂરા માણસોમાં જ સતેજ કલ્પના શક્તિ
જોવા મળે છે. ઓગણીસ માણસો ચાલુ મુસાફરો તરીકે અરોપ્લેનમાં ચડી,
પોતે મરશે એની સો ટકા ખાત્રી હોવાં છતાં આટઆટલી જાન હાનિ,
આટલો વિશાળ હત્યાકાંડ સર્જશે એ કેવી ભયંકર કલ્પના શક્તિ!

"અને મને એક ભૂખ જાગી છે કે ક્યાંક કોઈ દેશનેતા, કોઈ
રાજદ્વારી માણસ, કોઈ બિઝનેસનો મોખરી કંઈ મનમુગ્ધ થાય તેવું કરી
બતાવે તો કેવું?

"દસેક વર્ષ પહેલાં એવું બન્યું હતું. વ્હાઈટ હાઉસની લોન પર
અતડા યાસીર આરાફતની સામે યિટ્ઝાક રબીને હાથ લાંબો કરી દુનિયાને
પળ ભર તાજ્જુબ કરી નાખી હતી.

"રોજના કમ મુજબ હું છ વાગે ઊઠી ઈન્ટરનેટ પર જઈ નવા
સમાચારો જોતો બેસું અને ગઈ રાતે શું બન્યું તે જોઉં, શું થાય? મફ્ટિડમાં
બોમ્બિન્ગ? મિડલ ઈસ્ટમાં ખુના મરકી? બાલીની હોટેલમાં આગ?
ઈસ્તમ્બુલમાં ભડકે બળતી સિનેગોંગ? ઈરાકમાં રફત ટપકતી સો સો
ઝોળી?

"સવારે ઊઠીને કેવી મજા પડે જો પ્રેસિડન્ટ બુશે કિયોટો
પ્રોટોકોલ કરતાં પણ એક ઉત્તમ ઉપાય દુનિયા સમક્ષ મૂકી ઓઝોનના
પડોને સાંધવાના નવા સોયદોરા દેખાડી આપણને વિસ્મિત કરી દીધા છે?

"સવાર કેવી સુધરે જો જનરલ મોટર્સ જાહેર કરે કે ગૅસ
ઘટકાવતા ગેંડાઓ બનાવવા બંધ કર્યા છે?"

ટોમ ફીડમૅન 'એ બધાં મારાં મનગમતાં પ્યારાં' સપનાઓની
વાત કરે, તો આપણે પણ સપનાંઓ કેમ સેવી ન શકીએ?

મને પણ થોડાં સપનાંઓ સૂઝે છે.

દુનિયાની રંગત કેવી બદલાય જાય જો આપણે બાળકોને
બાળપણ ફરી પાછું આપી, માણવા દઈએ અને આટલા કલાકની સ્કૂલ,
અને આટલા કલાકનાં ટ્યૂશન, આટલી મોપાટો અને આટલાં દીવા બાળી
રાતના મોડે સુધી વાંચવું એ બધું બંધ થાય! ટબમાં કાગળનીવ્હોડીઓ
બનાવે તરાવે, રંગના લપેડાઓ કરે, ગીતો રાળે કે ઝાડ નીચે બેસી ચોપડી
વાંચે કે ફૂદાં પતંગિયાં ને ખોજતા જંગલ ઝાડીઓમાં ભમે, ચંપલ જોડાં
સાથે ખાબોચિયાંમાં છબછબિયાં કરે, લખોટા સાથે રમે, સ્ટમ્પ માટે બે ઠ
પિકરાં મૂકી ક્રિકેટ રમે!

મેં સાંભળ્યું છે કે આજે પણ ઈંગલેન્ડમાં ખુશનુમા સાંજ હોય
ત્યારે રેડીઓ પર સંદેશો સાંભળવા મળે કે 'સરસ સાંજ છે, હવાની ખુશબૂ
માણતાં માણતાં જરા ખ્યાલમાં રાખજો કે તમારા પાડોશીઓ પણ એવી જ
મજા માણતા હશે અને માટે રેડીઓનો અવાજ એમને ખલેલ ન પહોંચે
એવો ધીરો રાખજો'. મને થાય કે આપણે જાહેરમાં સ્પીકરો મૂકી થતાં
ભાષણો, ભજનો, આરતીના કે બાંગના પુકારો બંધ કરીએ, દિવાળી
ટાણે, વરઘોડા ટાણે સતત થતી ફટાકડાની તડાફડીઓ બંધ કરીએ, રાત
સૂવા માટે છે એ જીવનમાં અપનાવી શાંતિથી સૂવાનું સુલભ કરીએ.

મને થાય કે સાચા ખોટા, પ્લેગના ભયને કારણે પણ સુરત
સ્વચ્છ થઈ ગયું તો બીજાં ગામો શા માટે એને ન અનુસરી શકે?

મને થાય કે અન્નમાં, પાણીમાં, દવામાં ભેગસેગ કરનારાઓનો
કોઈ ઈલાજ મળી આવે અને દેશ પાછો સજલામ્, સુફલામ્ થઈ જાય તો
કેવો ભારે થનગનાટ થઈ જાય?

સ્ટેટિસ્ટિક્સ અદ્ભુત ચીજ છે, માણસોની બુદ્ધિ માપવાના આંકડાઓ રચી શકે, નારી દેહનું સૌંદર્ય ત્રણ આંકડાઓમાં મઢી શકે તો પછી એક 'આનંદનો ગુણાંક' એવો ન શોધી શકાય કે લોકો કેટલા સુખી છે તેનો હિસાબ ડાઉ-જોન્સની જેમ રોજ જાહેર થાય અને એમાં સુધારો ન થાય તો આપોઆપ નેતાઓ રઝળી જાય અને નવા વિચારોને અપનાવાય? એ ગુણાંક આજના 'ફીલ ગુડ ફેક્ટર' જેવો ન હોય જેમાં સો કરોડમાંના ઉપરનાં ૫ કરોડના હિસાબ પર જ રચાય!

અને નોખા નોખા ઘરમના નોખા નોખા કાયદાઓ બંધ કરી એક જ માનવીય હક્કોને વરેલા કાયદાઓ અપનાવીએ. માનવ માનવના ભેદ દૂર કરી હું બ્રાહ્મણ, અમે જેન, હમ મુસલીમ એમ જાહેરમાં બોલાતું બંધ થાય અને સૌના ઈશ્વર સૌના ઘરમાં પૂરાઈ રહે તો કેટલો તરખાટ જતો રહે?

અહીં મૉલમાંના ફુવારામાં પડેલી અસંખ્ય પેની જેટલાં, અંત ન આવે તેટલાં, આશાઓ, અરમાનો આપણને સૌને હોય છે . પણ મુઠ્ઠી ભર પણ સારાં સપનાંઓ સેવવા શરૂ ન થઈ શકે? વૉલ્ટ ડિઝ્નીએ એક બહુ સરસ કહ્યું છે "તમે કલ્પી શકો તો કરી શકો". માનવીની સીમા એ એની કલ્પનાની સીમા છે.

મેં મારાં થોડાં સપનાંઓની વાત કરી, હવે તમારો વારો.



પંચમ જયોર્જ કિશોર રાવળ

ચોવીસે કલાક, એક પણ મટકું માર્યા વિના, બ્રિટિશ સલ્તનત ઉપર સૂરજનારાયણ તપતા હતા અને પંચમ જયોર્જના નામે દુનિયા ઝૂકતી હતી એ જમાનાની વાત છે. પણ મારે આજે તમને એ પંચમ જયોર્જની વાત નથી કરવી. સ્ટુઅર્ટ કે વિન્ડઝર ફેમિલીની વાતોમાં ક્યાં તમારું માથું ખાઈ કડવો થાઉં?

મારે તો સૌરાષ્ટ્રની ભોમમાં પાકેલા, પૂરા તળપદી, સો ટકા સ્વદેશી, 'પંચમ જયોર્જ'ની વાત કરવી છે. પણ પૂર્વ ભૂમિકા માટે મારે પેલાં સ્ટેલાબાઈની વાત પહેલાં કરવી કરવી પડશે. એ અમારી બાજુમાં રહેતાં - ભલાં, જાજરમાન અને પિસ્તાલીશ વર્ષે પણ જોબન પૂરું જાળવી રાખેલું ત

ગમે તેટલાં આવરણો હોય તો પણ અનાદિ કાળથી સ્ત્રી દેહ આંખ ચમકાવતો મનાણો છે એમાં આ સ્ટેલાબાઈ નીકળે ત્યારે ખુલ્લું માથું, ઘૂમટે ઢંકાયું ન હોય તેવું મોં, ગાલે ટમેટાં કાપીને ઘસ્યાં હોય તેવા લાલ ગાલ, પાન ખાઈને લાલ કર્યા હોય તેવા ચણોટી જેવા ચક્રક હોઠો, દેખાઉ દેખાઉ થાય તેવી છાતીના છજાં ઉપરનું તગતગતું કાઠું, ખુદ્દા ખભાઓ, આંગળીના નખથી તે લગભગ બગલ સુધી તદ્દન નગ્ન બન્ને હાથો, વળી અડવાનું મન થાય તેવી ચામડી અને ખુદ્દી લથબથ થતી પીંડીઓ, ઉઘાડો વાન, અને પિસ્તાલીશ વર્ષે પણ મારકણી આંખો ...અરે જવાદોને! સમજી ગયાને મારા મોટાભાઈ? જરા આમન્યા જાળવવા દોને! એ નીકળે એટલે ભાવનગરની ગલીઓમાં તો શું પણ ઊભી બજારે એક સનસનાટી ફેલાઈ જાય, સનસનાટી...

એ સ્ટેલાબાઈને તેમનાં જેવો જ એક બાંકે બિહારી મળી ગયો. નામે જયોર્જ, કામે એન્જિનડ્રાઈવર, અમારી ભાવનગર સ્ટેઈટ રેલ્વેમાં. ખૂબસૂરત, ગોરો, મલકાતો, ફાંકડી મૂછો વાળો. રેલ્વેમાં એન્જિનડ્રાઈવર તરીકે મોટે ભાગે ખ્રિસ્તી જ હોય કેમકે અંગ્રેજોને એક પાકો અભિપ્રાય બંધાઈ ગયેલો કે મશીનરીમાં હિંદુઓની ચાંચ ડૂબે નહીં. કંઈક ખરાબી થાય એટલે પહેલો ભૂવો બોલાવી દાણાં નાખાવે કે ગોરમહારજ પાસે બ્રહ્માંતિ કરાવી પૂજા કરાવે, કંકુ ચોખા ચોડી પરસાદ વહેંચે. પાનું લઈને બોલ્ટ ઢીલો હોય તે શોધવાનું કે ઘસાતાં ભાગા પર કૂખીમાંથી બે ટીપાં તેલ લગાડવાનું કામ તો ખ્રિસ્તીઓ જ કરી શકે. વળી અંગ્રેજો સરસ બોલે, ખાવાપીવામાં અંગ્રેજો સાથે એક ભાણે બેસી શકે, કોઈ બાધ નહીં, એટલે ગોરા સાહેબોને તેમની સંગત વધુ ફાવે. પરિણામે સારા પગારની એન્જિનડ્રાઈવરની નોકરી એમને જ મળે.

જયોર્જ કંઈ જેવો તેવો નહોતો, સ્ટેલા બાઈનો પાંચમો પતિ હતો અને આગલા ચારે પતિઓના નામ જયોર્જ જ હતા. ભાવનગરમાં કોઈને ચોંટે બેઠા વિચાર આવ્યો કે આને પણ પંચમ જયોર્જ જ કહેવાયને! એટલે હાલ્યું, તે નું નામ પંચમ જયોર્જ પડી ગયું-લેતું ખાય લંડન! ભાવનગર કંઈ લંડનથી ઓછું ઊતરે તે કેમ પરવડે?

તમે સળવળતા હશો કે એલા ભાઈ, આટલી ઉંમરે પાંચ પતિઓ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કર્યા હશે અને એ બધા ય જયોર્જ? એનો ભેદ તો સમજાવો!! લો સમજાવું. બરોબર દીવાલને અડીને નિરાંતે બેસો. વાત જરા લાંબી છે.

સ્ટેલા ગરીબ માબાપની દીકરી હતી. માબાપે પ્રથમ જયોર્જ ગોતી કાઢ્યો, દીકરી પરણાવી અને જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ એક હાશકારો કર્યો. જુવાન છોકરી હોય, ગજું કરી ગઈ હોય અને ડલાઈલા જેવી પ્રતિભા એટલે દહેશત ઘણી કે જો કોઈ સેમસન મળી જાય તો બરબાદ થઈ જશે. પૂરા કોડથી બન્ને જણાં લગન માણતાં હતાં. પ્રથમ જયોર્જ રજવાડામાં કામ કરે, ગોરા સાહેબોની બરદાસ્ત કરવામાં અને દુભાષિયા તરીકે કામ કરે, મહેનતાણું અને બક્ષીશ સારાં મળે. પૈસાની સમજ તેને સારી એટલે લગન કરીને પહેલું કામ, પહેલું તો નહીં પણ બીજું કામ એ કર્યું કે સ્ટેલાની ત રક્ષણમાં પોતાનો વીમો ઊતરાવી લીધો. પૂરા દસ હજાર રૂપિયાનો.

પોતાને કંઈ થાય તો બિચારી, વહાલી સ્ટેલા લબડી ન પડે માટે. અને એવું સાચું જ કંઈ થયું. ગોરા સાહેબો સાથે ગીરમાં સાવજના શિકારે ગયો ત્યાં કોઈની ગોળી ત્રાંસી ગઈ અને હારોહાર પ્રથમ જયોર્જને લેતી ગઈ.

સ્ટેલાને પારાવાર દુઃખ તો થયું પણ પ્રત્યેક કાળાં વાદળાંના ગોટામાં એક સોનેરી કિરણ હોય છે તેમ સ્ટેલાને દસ હજાર મળ્યા એટલે વીમાનો લાભ ગળે ઊતરી ગયો. ખાધાં ખૂટે નહીં તેટલા પૈસા મળી ગયા અને જયોર્જ ત રફની કૂણી લાગણીને લીધે એ નામ એટલું તો એને હૈયે વસી ગયું કે નક્કી કર્યું કે પરણીશ તો હું જયોર્જને બીજા બધા ભાઈ બાપ! અને બીજો જયોર્જ એક ડાક્ટર મળી ગયો, એક ઘોડા-ડાક્ટર! રાજાના તબેલા સામે જ તેનું દવાખાનું અને રાજા પાસે ઘોડા પારવગરના એટલે કોઈને કોઈ ઘોડું તો રોજ માંદું પડ્યું જ હોય. હારો હાર ભાવનગરના પોપટ, મેના, ગાયું, ભેંશું, રાજાના શિકારી બાજ, પાળેલા કૂતરાં, જૂના વાંદરાં, દીપડા એ બધાંનું પણ ધ્યાન રાખે. સ્ટેલાએ લગન પછી વીમો કઢાવરાવ્યો અને પૂરા વીસ હજારનો. એમનો રહેવાનો ખર્ચો મોટો અને ધીમે ધીમે મોઘવારી વધતી જાય તેનો વિચાર કરવો રહ્યોને! બીજા જયોર્જે એક નાનું મકાન લીધું અને બંગલાવાળાં થયાં. ઘરની પાછળ એક વાડો કરી બે બતકાં અને ડઝન કૂકડા કૂકડિયું રાખ્યા એટલે આહાર સુધર્યો. ઘોડા-ડાક્ટરના ધંધામાં ઘણા ફાયદાઓ: રાતના કોઈ ઘોડો બારણું ખખડાવે નહીં, ઘોડા ન કદી ફરિયાદ કરે, ન કરે કોઈ ચૂંકારો, અને કોઈ ઘોડો મરી પણ જાય તો મોટો હરખસોગ પણ નહીં-ઊલટાનું જયારે કેઈસ બગડ્યો લાગે એટલે ગોળીએ દેવાની પ્રથા અંગ્રેજોએ પ્રચલિત કરી હતી. પણ કરમની કઠણાઈ લખી હોય તેનું શું? એક ઘોડાએ બટકું ભર્યું અને એમાંથી ઘનુરૂ વા લાગ્યો. વીમાના પૈસાએ ઘણી માનસિક રાહત પહોંચાડી.

દરમિયાનમાં પેદા થયેલાં બે બાળકો પણ સ્ટેલાનાં હૈયાને દારતાં અને મન પ્રવૃત્ત રાખતાં. પણ છોકરાંની જવાબદારી એકલે હાથે સંભાળવી આ સંસારમાં અઘરી છે. બાળોતિયાના સ્ટેઈજમાંથી બહાર નીકળેલાં બાળકો વહાલાં હોય તેવો જયોર્જ-તણ પણ મળી ગયો. ભાવનગરના બારામાં વહાણોનો આવરોજાવરો ઘણો. પરદેશથી સ્ટીમરો આવે અને જાત જાતના માણસો ભાવનગરમાં જોવા મળે. ટગબોટના કમાન જયોર્જ-તણ કમાની કરે, અને સાથોસાથ બહારની સ્ટીમરોમાંથી દારુની બાટલીઓ મેળવી પુરવઠો ભેગો કરતો અને ભાવનગરની કદરદાન વસ્તીમાં સસ્તી કિંમતે વેચી ગામની મસ્તીમાં પોતાનો ફાળો આપતો હતો. તેમનો છ વર્ષનો બાબો તો ક્રિકેટમાં પણ રસ લેતો થયો હતો એટલે સાંજે સાંજે ક્રિકેટ રમવામાં અને શીખવાડવામાં દિવસો મજેનાં જતાં હતાં.

ઘરની ઉપર મેડી લીધી જેથી છોકરાંઓને અને માબાપને થોડી છૂટ રહે. આગળ એક ફરફલાસ ગોંદરી સજાવી. એક ડિ.કે.ડબલ્યૂ.ની મોટરસાઈ-કલ લીધી તે લઈને બહાર નીકળે. ગામ વચ્ચે પદાવતો જાય અને આખું ગામ ગજવી મૂકે. નવો વીમો લીધો અને સ્ટેલાબાઈ ટાંઢે કહેજે ફરી જીવન માણવા લાગ્યાં. ઈશ્વર દયાળુ તો છે જ પણ ક્યારે ઈર્ષાળુ પણ થઈ જાય છે. એક દિવસ દારૂ ચડિયાતી કક્ષાનો હશે કે પ્યાલામાં દારૂની ઉડાઈ માપતી બે આંગળીનો ગાળો જરા વધી ગયો હશે તે સાંજે બંદરેથી આવતાં મોટરસાઈકલ એક ઝાડને ભેટી અને જયોર્જ-તણને માંડ માંડ ફાટેલી ખો-

પરીએ હોસ્પિટલ ભેગો કર્યો. રાત આખી રીબાણો હશે -સવાર ન જોઈ તે ન જોઈ.

એ એક રાતમાં ચોકટ-જયોર્જનો પરિચય થયો. એ ત્યાં ડાક્ટર હતો. દર્દી કરતાં સ્ટેલાને અનુકંપાની જરૂર વધુ હતી અને તે તેણે પૂરતી પહોંચાડી અને અસ્તવ્યસ્ત મનને વ્યવસ્થ કરવા માટે દવા-દારૂ (કે દવા અને દારૂ) સમયસર, ચાંપતી નજરે આપ્યાં અને હૈયાની હૂંફ આપી. આવરો જાવરો વધ્યો તે લગન કર્યા ત્યાં સુધી ચાલ્યો. ચોકટ-જયોર્જને મોટું ઘર હતું એટલે જૂના ઘરનો બતકવાડો, ફળિયામાંનો હીંચકો અને બે ડુક્કર, તેના આઠદસ ગુલગુલાબી બચ્ચાંઓની લંગાર અને પોતાનાં બે રમકડાં જેવા બાળકોનો નવાં ઘરે પુનર્વસવાટ કરી જૂનું ઘર વેચી દીધું. સ્ટેલાએ ઘરના અને વીમાના પૈસા પોતાની બેંકના ખાતામાં નખાવ્યા.

ચાળીશ પચાસ હજારની માલિકણ સ્ટેલા આ રીતે મારા બાપાજીના પરિચયમાં આવી. મારા બાપાજી બેંક મેનેજર હતા એટલે "મે આઈ કમ ઈન, મિ. રટિલાલભાઈ?" કહીને બાપાજીની ઓફિસમાં ટપકી પડે અને સસલાંની જેમ પૈસો પૈસાને જણી રહ્યો છે તેની ખાત્રી કરી લે. મિ. રટિલાલ ચોપડો મગાવી દેખાડે કે પ્રગતિ કેમ છે અને બાલબચ્ચાંના અને ડો. ચોકટ-જયોર્જના ખબરો પૂછે. પોતે શિશુ કવિ ખરાને એટલે રમુજ કરે.

" અંન અંપલ એ ડે કીપ્સ ડાક્ટર અવે, પણ હજબન્ડ જ ડાક્ટર હોય તો બીજી ફોર્મ્યૂલા મારી પાસે છે," થોડું રોકાઈ પંચ-લાઈન રજૂ કરી. "ફાઈવ મેન્ગોલ વિથ સૂન્ટ ઈઝ ઘ હેલ્થીએસ્ટ વે." પછી ખબર અંતર પૂછ્યાં, "હાઉ ઈઝ ફેમિલી?"

સ્ટેલાબાઈ ગર્વથી કુટુંબની વાત કરે. "મારો સન એઈટ સાલનો ઓલ છે અને મેથમાં બ્રેઈન છે. ડોટર તો મારી આઈની અંપલ જેવી છે-પટ પટ ગુ-જરાટી પન બોલે છે. ગોડને ખબર વ્હર તે બધું લર્ન કરે છે. અમે તો હાઉસમાં ઈંગલિશમાં જ ટૉક કરીએ છીએ."

પછી પેલીએ જરા હૈયું ખોલી વાત કાઢી. મારા બાપાજી બેંક મેનેજર તો હતા પણ માણસો એમને વહાલાં એટલે સૌ આવીને તેમના દિલની વાત કરે અને બાપાજીને સૂઝ પડી જાય કે આવનારને કયો જવાબ પસંદ આવશે એટલે ગામને એક મફત સાઈકોલોજિસ્ટ મળ્યા. સ્ટેલાબાઈ કહે કે હવે પરણી પરણીને થાકી. એના એકેએક હજબંડોથી સંતોષ પૂરો હતો પણ તે નું ટેંડર હાર્ટ વધુ ઝટકા ખાવા રેડી નહોતું. બાપાજીએ એને થોડી ગીતા સમજાવી અને તેના આદેશથી પરિચિત કરાવી. "અમે માનીએ છીએ કે પ્રેયર વખતે કેરી સિવાય બીજા ફૂટની આશા રાખવી સારી નથી. પ્રેયરના બદલામાં આશા રાખીએ તો ગોડને એક લાંચ આપવા સમાન છે અને આપણે વીમો ઉતરાવીએ તેમાં ગોડને ચેલેંજ, આપી કહેવાય. પરિણામે એ કહે લે લેતી ખા હું પણ તને દેખાડી આપું. અને એ તો ઓલ-પાવરફુલ છે ને! એટલે વીમો ઉતરાવતા એ બાબત જરા ડીપ વિચાર કરજે.

બાઈબલ સેઝ કોવેટ નૉટ યૉર નેબર્સ વાઈફ
ગીતા સેઝ કોવેટ નો ફૂટ ઈન યૉર લાઈફ"

"ફુટને બદલે મોહનથાળ, દૂધીનો હલવો એવું ચાલે...હા હા હા!" પછી ગરમ ગરમ ચા પાઈ સ્ટેલાબાઈની ઉદાસી ઉડાડી ઘરે મોકલી આપી.

એમાં ચોકટ જયોઈને કંઈ જોરદાર શરદી થઈ ગઈ. ન્યૂમોનિયા થઈ થઈ થઈ હતો હતો. પણ રોક્ટરે જયોઈ સ્ટેલાબાઈને કહ્યું કે હવે કાંઈ બીવાની જરૂર નથી. યૂરોપમાં કોઈએ તિલસ્માતી દવા પેનિસિલિન બનાવી હતી એ ચપટીમાં આ દર્દને હાંકી કાઢે. અને હવે તો એ પેનિસિલિન ભાવનગરમાં પણ પહોંચી ગયું હતું. ચોકટ-જયોઈ જાતે એક શોટ બાવડે લગાડ્યો, શ્વાસ રૂંધાઈ ગયો અને કોઈને કંઈ ખબર પડે એ પહેલાં તે જીસસ-શરણ પહોંચી ગયો. ડાક્ટર જેવા ડાક્ટરને ભરખી જાય એવી તો કેવી આ દવા? ભાવનગરમાં પેનિસિલિનની ઘરાકી તદ્દન બંધ થઈ ગઈ. સાવ એના ના-મનો સોપો પડી ગયો તે વર્ષો સુધી રહ્યો. દેશમાં બીજે વેચાય પણ ભાવનગરમાં પાણીના મૂલે ય નો વેચાય!

પેલી સ્ટેલાબાઈને વીમાના પૈસા તો મળ્યા પણ બાપાજીએ કહેલી વાત મનમાં એક બીક ઘાલી ગઈ. મનમાં ગાંઠ વાળી કે પાંચમા પતિ વખતે પોતે વીમો નહીં ઉતરાવે. પાંચમો જયોઈ મળ્યો, લગન નિરધાર્યા અને ભાવનગરે નવા વરને 'પંચમ-જયોઈ'નું બિરુદ આપી દીધું અને સ્ટેલાબાઈને લોકો હવે દ્રૌપદી કહેતાં થયાં.

સ્ટેલાબાઈ એક વખત બાપાજી પાસે પહોંચ્યા. "બે વાતે હું અપ્સેટ છું!" બાપાજીને થયું કે વળી શું લફરું થયું. "લોકો મને દ્રૌપદી કહે છે. પન મેં તની જેમ ઑલ-અંટ-વન-ટાઈમ પાંચ હજૂબંડ કીધા હતા? ખાલી વન-અંટ-એ-ટાઈમ! તેનો કોઈ બેનિફિટ ન આપે?" બાપાજીએ સમજાવ્યું કે "ભાવનગરમાં બે મહિનાથી કોઈ સારા સિનેમા પડ્યા નથી એટલે લોકો અકળાયેલાં છે. તો આ મનોરંજન માટે તું મળી ગઈ. એક સારો સિનેમો આવશે કે બધું ભૂલાઈ જશે. થોડું ખમી જા."

પેલીએ થોડો શ્વાસ ખાઈ બીજી અને વધુ અંગત તકલીફ વ્યક્ત કરી. "તમે એડ્વાઈસ આપી. એકોઈન્ગલી, મેં આ વખતે વીમો નહીં ઉતરાવ્યો. પન યસ્તરડે જયોઈ કહે કે તે મારો વીમો ઉતરાવવાનો વિચાર કરે છે. મારું હવે શું થશે?" ટેબલ પર માથું ઢાળી ઘુસ્કે ઘુસ્કે રડવા લાગી.

બાપાજીએ પટાવાળા પાસે પાણીનો પ્યાલો મંગાવ્યો. બે કપ ગરમ ચાનો ઓર્ડર આપ્યો. ચા સાથે ખ્રિસ્તિ લોકોમાં ગળ્યું ખાવાનો રિવાજ એ બાપાજીને ખબર એટલે અચ્છેર દૂધી હલવો મગાવ્યો. બે પ્લેટમાં બે ભાગ કરી ચમચી ખોસી પીરસાયો. દરમિયાનમાં ભેજું ચલાવી તરકીબ શોધી. "માવડી, તું મૂંઝાતી નહીં. વીમા માટે તબીબી તપાસ કરવી પડે. ખાર-ગેટનો પેલો ડો. હરિહર મારો દોસ્ત છે. તું એની પાસે જજે. હું એના કાનમાં ફૂંક મારીશ એટલે કોઈ તને વીમો જ નહીં આપે..."

સ્ટેલા બાઈ દાક્ટરી તપાસ માટે ગઈ ત્યારે પેલા ડો. હરિહરે કોઈ 'ફલાણોફિલિયા' કે એવું લાંબુ, મોં ભરાઈ જાય તેવું લાટિન નામ લખી આપ્યું અને વીમાવાળા અને પંચમ-જયોઈના હાડકાં ઘૂંજાવી નાખ્યાં. સ્ટેલાબાઈને વીમો તો ન જ મળ્યો પણ પાંચમો બિચારો કાચના રાચની જેમ સ્ટેલાને સાંચવતો થયો. લંડનવાળો પંચમ જયોઈ ગયો અને બ્રિટિશ સલ્તનતનું પણ ઉઠમણું થયું. પણ અમારા પંચમ જયોઈ સ્ટેલાબાઈ સાથે લાંબું અને સુખી જીવન ગાળ્યું.

સાંભળ્યું છે કે સ્ટેલાબાઈ એક ઊંચી અભરાઈએ એક જૂનાં બાઈબલના પૂઠાં વચ્ચે ગીતા રાખતાં થયાં-પણ એ તો અફવા છે અને એવી તો ઘણી ભાવનગરમાં રોજ હાલી આવે! કોઈ પર મદાર નો બંધાય!



લાડુનું જમણ! પન્નાલાલ પટેલ

આવતી કાલે ફીસ્ટમાં 'લાડુનું જમણ.' આ વાંચતાં જ દેવશંકર માસ્તર થંભી ગયા. 'આદર્શ ફૂલબ'ના એ પાટિયા પાસે બે ડગ ભરતાં એમણે યશમાની દાંડી-દોરી જરા બરાબર કરી અને એ જાહેરાત ફરીથી વાંચી ગયા.

પગ ઉપડ્યા પછી વળી પાછા ફર્યા અને રાચતું શાનું છે એ પણ વાંચી લીધું.

એ આખે ય રસ્તે એમણે મન સાથે કંઈ અનેક ગડમથલો કર્યા કરી: 'દોઢ રૂપિયો ખરચીને કાલે લાડુ જમવા કે ન જમવા? દોઢ રૂપિયો એટલે-આમેય દિવસના દસબાર આના ખર્ચ તો ઘેર રાંધી ખાવામાંય આવે છે. ત્યારે આ આજની રાત નહીં જમીએ એટલે પાંચ આના એ બચ્યા...ને એવું હશે તો સોમવારે પણ એકટાણું ખેંચી નાખશું...કાલે દોઢેક વાગે જમીશું તો ય...ને દોઢ રૂપિયો ઢીલો કરવા બેઠા પછી કસર શું કામ રાખીએ.'

છેવટે, કાલે લાડુનું જમણ જમવું એમ નક્કી કરી નાખ્યું. આ પછી છેલ્લા લાડવા ક્યારે ખાધા હતા એ એમણે યાદ કરી જોયું. ગણતરી ગણતાં યશમાં નીચેની એ ઝીણી આંખો યશમાંના કાચ જેવડી મોટી થઈ ઊઠી: "ઓહોહો! ચાર મહિના? હાસ્તો, આ આદર્શ ફૂલબમાં જ વળી! દેવશંકરને પોતાની જાત માટે માન થઈ આવ્યું. અને કેમ ન માન થાય?

લાડુ વગર એકે સોમવાર ખાલી ન જવા દેનાર દેવશંકર માટે આ સોળ અઠવાડિયાં વગર લાડુએ ખેંચી કાઢવાં એ જેવી તેવી વાત ન હતી અને તે ય કેટલી જૂની ટેવ? છેક બાળપણની -- પિતાના વખતની. આ ટેવને લીધે જ તો એમણે થડગેડનાં પેલાં સર્ટિફિકેટ કરતાં ટીપણાંને વધારે મહત્વ આપી માસ્તરની માનભરી નોકરી ન સ્વીકારતાં કાકાનું ખાલી પડેલું ગોરપદું સ્વીકાર્યું હતું ને?

દેવશંકરને એ દિવસો યાદ આવ્યાં: 'કેટલા સુખના એ દાડા હતા. અઠવાડિયામાં બે-ત્રણ વારે-અરે શ્રાવણ માસમાં તો દરરોજ ચક્રમચકા ઊડતા!...' એમના મોંમાં પાણી આવી ગયાં. ડામરની પેલી દોઈ પાઈ સડક ઉપર લાડુની હારમાળા દેખાઈ. અરે, પગ પાસેના પથ્થરને ય માંડ દેખી શકનાર દેવશંકર માસ્તરને તો લાડુ ઉપરની પેલી ખસખસ પણ દેખાતી હતી.

પણ ત્યાં તો કાકાનો દીકરો કાશીનો પંડિત થઈને આવી પહોંચ્યો. નહૂટકે દેવશંકરને માસ્તરગીરી સ્વીકારવી પડી. એવામાં વળી ઘરમાં ભટાણી આવ્યાં અને પછી તો લાડુ જમનારની સંખ્યા ક્રમે ક્રમે વધવા લાગી. આ સાથે પેલા સોમવાર પણ દેવશંકર માટે તો ઘટવા જ માંડ્યા. મહિનામાં બે અને પાછળથી તો એક જ આવવા લાગ્યો. પગાર પછી સોમવાર આવે એ જ વડો અને સારો સોમવાર.

પણ આનીય ભગવાનને અદેખાઈ આવી અને દેવશંકરને એક મોટા ગામમાં બદલી ઉપર આવવું પડ્યું. પગાર એનો એ જ ત્યારે મોંઘવારી બમણી હતી એ ઓછું હોય તેમ ગોરાણીએ ચોથા બ્રાહ્મણને જન્મ આપ્યો. વળી ચાર વખત લાડુ બને એટલું ઘી તો સુવાવડમાં જ ઊડી ગયું... એટલે કે હવે કોઈ તો કોઈ છોકરાને ઘરે બ્રહ્મભોજન થય ત્યારે જ લાડુ ભેગા થવાય એમ હતું.

પણ ત્યાં તો આ લાડુ જમવાની રામાયણમાં જ નોકરી ગઈ. કોઈએ -- કોણ? એમના હાથ નીચેના દયાશંકર માસ્તરે જ નનામી અરજીઓ કરી: "છોકરાંઓ પાસેથી લાંચ લે છે, એમને ત્યાં જમવા જાય છે... વગેરે. અને, રજવાડામાં પણ આવી અરજીઓ ઉપર ધ્યાન આપી ન્યાય કરવામાં આવે છે." એ તો મોટા સાહેબે આ દૃષ્ટિથી રજા આપી કે પછી એમના કોઈ સગાને જગ્યા કરી આપવા માટે, એ રામ જાણે, પરંતુ એમની પાસેથી રાજીનામું પડાવ્યું એ તો ચોક્કસ વાત છે...

રવડી પડેલા દેવશંકરે બાળબચ્ચાંને વતનની વખારમાં નાખ્યાં ને પોતે ભાણાભાઈની લાગવગથી અમદાવાદની મિલમજૂર લત્તાની એક મ્યુનિસિપલ શાળામાં નોકરીએ ચઢ્યા.

ઠીક ચાલતું હતું મારા ભાઈ! અડધો પગાર ઘેર મોકલાવતાં ય મહિનામાં એક વાર લાડુ બની જતા.

પણ હાય રે યુરોપ તારી લડાઈ! ત્યાં રહે રહેય પણ હિટલરે દેવશંકરના લાડુ ચોરી લીધા એમ તો કેમ કહેવાય? હા. જાપાને ખાંડ ચોરી લીધી ને આપણા અંગ્રેજ બાવાએ ઘી, ઘઉં...

પિસ્તાલીસના પગારમાં ગામડામાં પડેલા પાંચ જીવને અને શહેરમાં વસતા પોતાનું જીવનું કેમ કરીને પેટ ભરાતું હતું એ તો દેવશંકરને પોતાનેય નહોતું સમજાતું. એમને એમ જ લાગતું હતું: 'ભગવાન જ આ બધું ચલાવી રહ્યો છે!' લાડુ -- તો દૂર રહ્યા પણ, બાજરાના રોટલા મળતા હતા એ જ દેવશંકરને લાડુ મળે છે એમ લાગતું હતું...

પરંતુ, આજ 'લાડુનું જમણ' વાંચતાં દેવશંકરના જીવે બળવો જગાવ્યો; અને તે ત્યાં સુધી કે ટંકનો ભોગ આપીને એક ટંકના મિષ્ટાન્ન ખાવાનું નક્કી કર્યે જ એમનો છૂટકો થયો.

'કાલ મિષ્ટાન્ન છે' એ આનંદમાં તો આજની-શનિવારની આ અડધા દિવસે ય -- ભૂખ લાગવી તો દૂર રહી, પણ જાણે આજે જ લાડુનું જમણ ન જમ્યાં હોય એ રીતે પસાર થઈ ગયો.

'રાતે ઊંઘમાં પણ, લાડુ જ લાડુ! ઘડીકમાં આવડી ઓરડી ભરેલા લાડુ દેખાતા તો ઘડીકમાં મૂઠિયાં તળાતાં તો વળી ખંડાતાં. ઘી રેડાતું ને 'બળમય' લાડુ વળતા. પછી 'લાડુ આવે'ના અવાજ અને ફૂલબના મહારાજ સાથે તકરાર -- પૈસા આપ્યા છે... ડઝન ખાવાના, અને આમ લાડુની તકરારમાં જ ઊંઘ પણ ઊડી ગઈ.

રવિવારની સવાર તો વળી એથી ય ખુશનુમા હતી. નિરાંતથી નાહ્યાધોયા અને સેવાપૂજા પણ એમણે કલાકને બદલે બે કલાક કરી...

બાર વાગવા છતાં ય દેવશંકરને જાણે ભૂખ નહોતી લાગી અથવા હજુ ય વધારે ભૂખ લાગે એમ ઈચ્છતા હતા. અને તેથી તો એ સાડા બાર પછી ઓરડી બહાર નીકળ્યા ને?

અરે, ગયે વખતે -- ચાર મહિના પર ગયા હતા ત્યારે તો વળી છેક દોઢ વાગે ગયા હતા. પરંતુ આજે કાં તો, 'ખૂટી જશે' એવી શંકા ઊઠી હતી તેથી કે પછી ભૂખ ખેંચી ગઈ? એકમાં પાંચ મિનિટ બાકી હતી ને દેવશંકર ફૂલબના પગથિયાં ચડી ગયા.

ગયે વખતે ફૂલબના માલિકનું મોં પડી ગયું હતું, એ યાદ આવવાથી હોય કે પછી પૈસા લેતી વખતના એમના શબ્દો: "જો બધાય ત મારા જેવા ઘરાક આવે તો તો એક જ દનમાં અમારે ભાગી જવું પડે" આ શબ્દો સાંભરવાથી હોય કે ગમે તેમ, પણ પેલા ઓરડામાં દાખલ થતી વખતે તો દેવશંકરને સંકોચ પણ થવા લાગ્યો, જાણે કોઈના જમણમાં વણનોતર્યા ના જતા હોય!

ખુરશી-ટેબલ ઉપર જમનારા આઠ-દસ માણસોને આ નવા આગન્ટુક તરફ જોયું ન જોયું, વળી સામેના પાટલાઓ પર બેસી જમતા એ પાંચ-સાત જણે પણ દેવશંકર ઉપર નજર નાખી લીધી. પણ દેવશંકર તો હરામ હોય તો ઊંચે જુએ? છતાં ય પેલા ખૂણામાંનો ખાલી પાટલો એમણે કેવી રીતે જોયો એ નવાઈની વાત છે.

પાટલા પર એમનો પગ પડતાંની સાથે જ પીરસનાર છોકરાએ હાંક મારી: "એક થાળી આવે."

અને દેવશંકર પહેરણ કાઢી ખીટીએ લટકાવે તે પહેલાં તો આગળના પાટલા પર થાળી-વાટકો પણ ગોઠવાઈ ગયાં. ધોતિયું સંકોરી બેસે છે એટલામાં તો લાડુ પણ આવી પહોંચ્યા. થાળીમાં એક લાડુ પડતો જોઈ દેવશંકરથી કહ્યા વગર ન રહેવાયું: "બે જ મૂકી દે ને!"

અને એ જુવાને જતાં જતાં બીજો લાડુ પણ મૂકી દીધો.

પણ હજું પેલું કેળાનું રાયતું કે શાકભાજી નહોતાં આવ્યાં. જો કે સાચું પૂછો તો દેવશંકરને એની પરવા પણ ન હતી, પીરસ્યાં હોત તો પણ આ બે લાડુ પૂરા થતાં પહેલાં એ શાકભાજીનો અરે -- પેલાં કેળાંના રાયતાનો ય વારો આવત! પણ તો ય થાળીમાંતો એ બધું આવવું જ જોઈએને? નહીં તો: 'આસપાસના લોકો શું કહેશે?' એટલે દેવશંકરને અનેક પળો સુધી મોંમાં વસતાં પાણીના ઘૂંટડા ભરતાં જ બેસી રહેવું પડ્યું.

છેવટે શાક-તરકારીવાળો પણ આવી લાગ્યો. ભજિયાં પણ પીરસાઈ ગયાં. અને રાઈતાંનું તપેલું પણ ઝબક્યું ખરું.

દેવશંકરે પલાંઠી વાળી --

પણ હાય રે કમનસીબી! હજુ તો લાડુ સુધી પૂરો હાથ પણ નથી પહોંચ્યો ત્યાં તો ફૂલબના માલિક શંકરલાલ સામે આવી ઊભા. દેવશંકરે પણ લાડુ તોડવો મૂકી દઈ જાણે જમીન સામે જોતા હોય તેમ માલિક સામે જોયું.

'જમણનો દોઢ રૂપિયો છે એ તો આપ જાણો છો ને!'

દેવશંકર મહાપ્રયત્ન કરીને હસ્યા, કહ્યું: 'આ આવી મોંઘવારીમાં તો હોય જ ને?'

'ને પાછો રેશનનો જમાનો એટલે અમે વધારે રાંધતાં નથી.' માલિકે આસપાસના સદ્ગૃહસ્થો તરફ જોઈ લાચાર મુખમુદ્રા સાથે કહ્યું અને દેવશંકર સામે જોઈ થોડુંક સાનમાં તો થોડુંક શબ્દો દ્વારા યે સમજાવ્યું. 'અંદર સગવડ પણ...એટલે આપ...એમ છે! કો' તો દાળભાતની િ થાળી...'

બાજુના એક ભાઈનો જીવ આ સાંભળીને કકળી ઊઠ્યો...ત્યાં સુધી કે વચ્ચે માથું માર્યા વગર પણ ન રહી શક્યા: "અરે શું તમેય શંકરલાલ! ભાણા ઉપર બેઠેલા--"

પણ ત્યાં તો દેવશંકર જ બોલી ઊઠ્યા: "પણ મારે દાળ-ભાત જ ખાવાં છે. મેં તો આજ જુલાબ લીધો છે." અને બાજુમાંથી પસાર થતા છોકરાને હાક મારી: 'એ ભાઈ, આ લાડુ મને શું કામ --મારે તો દાળભાત જ --"

શંકરલાલે કહ્યું: " હવે એંઠા થયા એટલે--" અને આંખ મીચકારતાં ઉમેર્યું: " પતાવી જ દો ને!" સાથે જ પીઠ ફેરવતાં હાક મારી: 'ખૂણાના પાટલા પર દાળભાતની થાળી આવે..."

દાળભાતની રાહ જોતા દેવશંકર બાજુમાં બેઠેલા, પેલા ભલામણ કરનાર ભાઈ સાથે વાતે વળગ્યા. વાતમાં ખાસ કંઈ ન હતું. "જુલાબને લીધે એટલી બધી અશક્તિ આવી ગઈ છે કે ચૂલા પર ખીચડી મૂકી દેવા જેટલાય હાલ નથી રહ્યા! એટલે મેકું લાવ વીશીમાં જ દાળભાતની થાળી!"

ત્યાં તો ભાત આવી લાગ્યો. વળી દેવશંકરે મોં બગાડતાં કહ્યું: "આ લાડુ તો તું ઉઠાવી જ જા ભાઈ!"

પણ પેલા છોકરાએ તો જાણે સાંભળ્યું જ નહીં અને દેવશંકર લાડુને કોરે ખસેડી દાળભાત ખાવા વળ્યા...

કોણ જાણે કેમ પણ દેવશંકરની બાજુના પેલા ભાઈએ પણ ખાવાની કંઈક ઉતાવળ કરીને પતાવી દીધું, જ્યારે બીજા લોકો પણ માલિકના સ્વભાવ ઉપર અંદરા અંદર ટીકા કરી રહ્યા.

એક-બે જણાએ તો બહાર વરિયાળી ખાતાં ખાતાં પરચુરણ ધરાકોના પૈસા લેતા શંકરલાલને કહ્યું પણ ખરું: 'આ તમે ઠીક ન કર્યું હો--'

'મારો ય જીવ તો બળે છે પણ શું કરું, ભાઈસાબ! એ ભાઈને ત ે ડઝન લાડવા વગર -- ને આ મોંઘવારીના જમાનામાં અમારે ય પાછું -- ને એ તો ઠીક પણ પાછા લાડુ ય ખૂટી પડ્યા છે.'

'રાંધનારા છોકરાઓને જ અકેકો મળે તો કેમ કહું'

શંકરલાલની આ વાત સાચી લાગવા છતાં કોઈને કંઈ ખાસ સંતોષ ન થય. -- પણ, સાચું પૂછો તો ખુદ શંકરલાલનો જીવ પણ બળવા માંડ્યો હતો અને તેથી જ તો એ ફરીથી અંદર આવ્યા ને દેવશંકરને કંઈક કહેવું હોય તેમ તક શોધતા એ જમનારાઓની થાળીઓમાં નજર નાખતા હુકમ આપી રહ્યા: 'શાક આવે. ભજિયાં કોણ આપે છે?'

પણ દેવશંકરે તો એમને જોઈને ઊલટા છેક નીચી ડોક નમાવી. થાળી પર મોં રાખી દાળભાત ખાવામાં જ પડી ગયા. એમનું ચાલત તો એ ઊંચી ડોક પણ ન કરત. પરંતુ, પેલી ગોજારી આંખોએ ન ચાલવા દીધું! ઊંચું જોઈ સામે ઊભેલા શંકરલાલને કહ્યું: 'જરા મોળી દાળ મંગાવોને.' અને ડાબા હાથની છેલ્લી બે આંગળિયો વડે આંખોના ખૂણા સાફ કરી રહ્યા.

'મંગાવું પણ' કહેતા શંકરલાલ ચેક પાસે આવ્યા અને ધીમેથી -- કંઈક લાચાર અવાજે કહ્યું: 'આ લાડુ તો...બ્રાહ્મણ થઈને અન્નદેવને છાંડી ન મૂકશો!'

'હા, ભાઈ, પણ મેં તો જુલાબ લીધો છે!...જુઓને આ ભાત જ નથી ખવાતો!-- અને આ સાથે જ દેવશંકર ઊભા થઈ ગયા. પહેરણ લઈ હાથ ધોવા માટે સીધા બહાર ચાલતા થયા.

શંકરલાલ જ નહીં, એ આખો ય ઓરડો જાણે ઝંખવાણો પડી ગયો.

શંકરલાલ માટે આ ઓછું હોય તેમ દેવશંકરે વળી દોઢ રૂપિયો એમના હાથમાં મૂક્યો...શંકરલાલના સવાલ-જવાબ સાંભળવા ન રહેતા ગળું સાફ કરી: 'તમારા લાડુ બગડ્યા એ તો ખરું જ ને!' કહેતાંકને એ પીઠ પણ ફેરવી ગયા.

બિચારો શંકરલાલ! એ તો બબૂયક બનીને, ખભે પહેરણ રાખી નાક નસીકતા અને આંખોના ખૂણા સાફ કરતા જોઈ રહેલા દેવશંકરની પીઠ તરફ -- ઉઘાડા અંગપટની એ જનોઈ તરફ તાકી જ રહ્યો!--

એકાએક એ જાણે ભાનમાં આવ્યો. આ સાથે જ દેવશંકર પાછળ લગભગ દોડવા લાગ્યો

અડધી જ મિનિટમાં એણે દેવશંકરને પકડી પાડ્યો: "મને માફ કરો મહારાજ, મારી ભૂલ થઈ! તમે પાછા આવો, નહીં તો --"

દેવશંકરનાં ચશમાં નીચેથી ડબડબ આંસુ સરી પડ્યા; માંડ બોલી શક્યા: 'તમારો એમાં કશો...વાંક નથી!...આ મોંઘવારીમાં...ને તો ય આવત, પણ મેં આજથી --" અને શંકરલાલ સામે આંખો માંડી હસવાનો પ્રયત્ન કરતાં વાક્ય પૂરું કર્યું: 'લાડુ ખાવાનું જળ મૂક્યું છે!' અને 'હું નહીં આવું' કહી જાણે દોડી જતા ન હોય એમ દેવશંકર માસ્તર ચાલતા થયા.

જ્યારે શંકરલાલ ભૂમ મારી રહ્યો: 'પણ, તો તમારા પૈસા તો લેતા જાઓ."

પણ દેવશંકર તો કદાચ શંકરલાલના એ શબ્દો સાંભળી પણ નહીં શક્યા હોય!



પવન

માવજી મહેશ્વરી

આજે ફરી પવન ફૂંકાયો છે.

બાજુના ખાલી ઘરની વર્ષો જૂની બારીઓ પછડાય છે અને રાતના સન્નાટામાં ખલેલ પડે છે. ઘરની થોડે દૂર ઊભેલા તોતિંગ લીમડાના ઝાડની હાલતી ડાળીઓના અને વીજળીના તારમાં અટવાઈ પડેલી પ્લાસ્ટિકની કોથળીના અવાજ ડરામણા લાગે છે. ખાટલામાં પડ્યાં પડ્યાં વીરબાળા આકાશને તાક્યા કરે છે.

મધ્યાકાશે પહોંચેલા ચંદ્રને ફરતે એક મોટું કૂંડાળું રચાઈ ગયું છે. કૂંડાળાની વચ્ચેવચ અર્ધી ચંદ્ર. દૃશ્ય આંખને ગમી જાય તેવું છે પણ વીરબાળાને ભય લાગે છે. 'ચંદ્રનું કૂંડાળું પવન લાવે. રખે હજી વધારે પવન ફૂંકાય. ન જાણે આ મહિનામાં ક્યાંથી પવન ચડી આવે છે -- દિવસ કરતાં રાત્રે તેનું તોફાન વધારે. વળી આકાશમાં વાદળની ફોતરીય ન મળે. હોય ફક્ત પવનના સૂસવાટા. તેમાંય આ બારીઓ પછડાય, લીમડો ધૂણે અને ચીબરી તો જાણે રાત્રે બીવડાવવા જ ફર્યા કરે છે.' વીરબાળા ખાટલામાં બેઠાં થઈ ગયાં. ઘરના બારણાની સામેની ભીંતને પડખે વાવેલી જૂઈ ખાસ્સી ફાલી હતી. પણ અત્યારે પવનને કારણે તેની પાતળી ડાળીઓ આમતેમ વિખેરાઈ રહી હતી. વીરબાળાને ફરી પ્રશ્ન થયો, જે હંમેશા થયા કરે છે.

'આ મહિનામાં જ કેમ પવન ફૂંકાતો હશે? અને તેય આ પ્રદેશના ટુકડા પર જ?'

આમ તો વીરબાળાને દુનિયાના તમામ પવનોની માહિતી એકદમ મોઢે. કયા પવનો વરસાદ લાવે. કયા પવનો સુકા, કયા પવનો કયા મહિનામાં અક્ષાંસ-રેખાંશ પરથી કયા મહાસાગર પરથી વળાંક લે. બધુંય મોઢે. ભૂગોળમાં એમની માસ્ટરી. પણ વીરબાળા પોતાના પવનમાં જ અટવાઈ પડ્યાં. વૈશાખ ઊતરતાં જ જેઠ બેસે ન બેસે અને પવનનું ફૂંકાવું શરૂ થઈ જવું એનું કોઈ પણ ભૌગોલિક કારણ એમને ભૂગોળમાંથી શોધ્યું જડતું ન હતું અને વીરબાળા હતાશ થઈ જતાં. તેમાંય છેલ્લા થોડાં વર્ષોથી તો જાણે તેમને પવનની એલજી થઈ ગઈ હતી. તેમનું ચાલત તો પવનોના પ્રવાહ જ બદલી દેત. હાઈસ્કૂલમાં છોકરીઓને પવનો વિશે શીખવતી વખતે પણ તેમના ચિત્તમાં પવન ફૂંકાવો શરૂ થઈ જતો. ક્યારેક બેચેની વધી પડતી. અને તેમની ભાષામાં એકાદ 'ચાંપલી' છોકરી પર અણધાર્યા ત્રાટકી પડતાં. જોરદાર પવનની જેમ જ.

આમ કોઈ શોધવા જાય તો એમની આસપાસ તકલીફનું ત ણખલુંય શોધ્યું ન મળે. વીરબાળા એટલે ખરા અર્થમાં વીર-બાળા. અડગ, નીડર અને પોતાની વાતમાં જરાય બાંધછોડ ન કરનાર વ્યક્તિત્વ. નોકરી સ્વીકારી ત્યારથી આજ સુધી નિષ્ઠાવાન શિક્ષિકા તરીકે એમની છાપ નાનકડા શહેરના ખૂણા-ખાંચરા સુધી વિસ્તરેલી. એમના કેટલાક વિશિષ્ટ શોખને કારણે શહેરની પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ સાથે ખાસ્સી ઊઠક-બેઠક. અમુક પ્રસંગે તેમની હાજરીની નોંધ લેવાતી. જોકે આ બધી બાબતો તેમનું મન બધી રીતે જાણે અને છાનો ગર્વ પણ લે. એમની પાણીદાર આંખોનું ત જ સામેની વ્યક્તિને મર્યાદામાં રાખે. એટલે કોઈ પણ વ્યક્તિ એમના વ્યક્તિત્વના પરિઘમાં માંડ પ્રવેશી શકે. હંમેશા ભીડાયેલા એમના પાતળા હોઠ કોઈ પણ અંગત તકલીફ વિશે હરફ ઉચ્ચારવાય રાજી ન હોય. એમનું સમગ્ર વ્યક્તિત્વ થોડું જાજરમાન અને થોડું નમણુંય લાગે. સિવાય કે તેમના જમણા હાથ અને ચહેરા પરના બેચાર સફેદ દાગ તરફ કોઈ ધ્યાન ન આપે તો.

આવાં વીરબાળા હમણાં હમણાં રાત્રે ઓચિંતાં ઊંઘમાંથી ઊઠી જાય છે. આંગણામાં ખાટલો ઢાળી આડા પડી શૂન્ય આંખે એ આકાશને ત ડક્યા કરે છે. અંધારી રાતનું તારામદ્યું આકાશ હોય કે ચન્દ્રના તેજથી ઝળહળતું આકાશ હોય. વીરબાળાને મન જાણે પડું પડું થતી છત જ લાગે. અડખે પડખેથી આવતા અવાજો શાંત થતાં જ તેમની છાતીમાં કોઈક અજાણી ફડક પેસી જાય છે. ક્યારેક ધબકારા વધી જાય ત્યારે તે બારણાં ચસોચસ બંધ કરી સૂવા માટે મથામણ માંડે છે.

અત્યારેય વીરબાળા આકાશને તાક્યા કરે છે. પાથર્યું હોવા છતાં પીઠમાં ખાટલાની કાથી ખૂંચતી હોય તેવું લાગે છે. અર્ધી રાત વીતી

ગઈ છે. ચારે બાજુ સન્નાટો છે. વીરબાળાને યાદ આવે છે કે અત્યારે જ્યાં ખાટલો છે ત્યાં ક્યારેક હીંચકો હતો. પણ ત્યારે તો બીજુંય ઘણું નહોતું?

આ પ્રશ્ને વીરબાળા સહેજ થરથરી જાય છે. એ યાદ કરવા મથે છે. પપ્પા-મમ્મી સાંજે હીંચકા પર કાયમ સામસામે બેસી વાતો કરતાં. પપ્પા મમ્મીને વાતો કરાવતા હોય. પોતે ભીંતને અઢેલી નાના સ્ટૂલ પર બેસીને કોલેજની નોટ્સ લખતાં. નવીસવી આવેલી ભાભી માથે ઓઢી ઘરનું કામ કરતાં કરતાં આમતેમ ફરતી રહેતી. ભાઈ નોકરીએથી આવી અંદરના ઓરડામાં છાપાં વાંચતો. પવન તો ત્યારેય ફૂંકાતો પણ કશું નવું લાગ્યું નહોતું. પણ પછી અચાનક એક દિવસે પવનની રૂખ જ બદલી ગઈ. જેઠ મહિનો જ હતો. જાણે જોરજોરથી ફૂંકાતા પવનને કારણે જ બસ ડ્રાઈવરની કશીક ભૂલ થઈ ગઈ. આંગણું માણસોની ઠક અને કલ્પાંતથી ભરાઈ ગયું. બબ્બે નનામી અને આઠઆઠ કાંધી. તેમની પછવાડે થતું આકંદ. પવન બધુંય દૂર-દૂર ઘસડી ગયો. થોડાક માસ સ્તબ્ધ દીવાલો અને ગંભીર ચહેરા જોવામાં અને નવાં-નવાં આશ્વાસનો સાંભળવામાં પસાર થઈ ગયા.

'બેઉ માણસે જાણે સંપ કર્યો હો...'

'આ વીરબાળાનું એમની હાજરીમાં ગોઠવાઈ ગ્યું હોત તો સારું થાત' ઘણાબધા પ્રશ્નોની સાથે એક નવો પ્રશ્ન ભાઈ-ભાભી સામે પવનની જેમ સૂસવાટા કરવા લાગ્યો અને લગભગ એ જ અરસામાં નોકરી મળી ગઈ. ભાઈ-ભાભીને કશીક રાહત થઈ, પોતાનેય માથું ઊંચું કરી ચાલવાનું ગમવા માંડ્યું. નવી નવી દિશાઓ ખૂલતી હોય તેવું લાગવા માંડ્યું. તે પછી રાત્રે હીંચકા પર આડા પડી નોવેલ વાંચવી કે ઓલ ઈડિયા રેડિયોની મોડી રાતનો ફરમાઈસી ફિલ્મી ગીતોનો કાર્યક્રમ સાંભળવો એ રોમાંચ હતો. કશુંય ન ગમે તો આંગણાની બત્તી બુઝાવી હીંચકા પર ચત્તા સૂઈ આકાશ સામે જોયા કરવાનું ગમતું. તારાઓની કાલ્પનિક રંગોળી બનાવવાની રમતમાં મન ખોવાઈ જતું અને ઊંઘ આવી જતી. છતાં એવુંય બનતું કે ક્યારેક ઊંઘ આવતી જ નહીં; બેચેની ઘેરી વળતી. ક્યારેક અર્ધી રાતે અધર્મીચી આંખે બારણું ખૂલ્યા તરફ ધ્યાન જતું તો ભાભી વિખરાયેલા વાળનો અંબોડો બાંધતાં કે ગાઊનના હૂક નાખતાં બાધરૂમ ત રફ જતાં દેખાતાં. અચાનક જાણે બધું થંભી જતું હોય તેવું લાગતું. હવા સ્થિર થઈ જતી. આજુબાજુ ધીમે ધીમે ગરમી જામવા માંડતી. ઉકળાટ અસહ્ય થઈ પડતો. શરીર પરસેવે રેબઝેબ થઈ જતું. હીંચકા પરથી ઊઠી ખાટલા પર પડતું મૂકવાથી એવું લાગતું કે કશીક ઠંડક વળે છે. પગને આંટી મારી ઊંઘા સૂઈ રહ્યા પછી ધીમે ધીમે પવનની હળવી હળવી લહેરખીઓ વહેવા માંડતી અને જાણ બહાર જ ઊંઘ આવી જતી.

આવી જ કોઈ ઘટનાના બીજા દિવસે અરીસામાં ચહેરો જોઈ જીવ પર આવી જવાતું. સહેજ શ્યામલ ચામડીથી સાવ અલગ પડી જતા સફેદ કૂંડાળા પર તીક્ષ્ણ બ્લેડથી ચીરાં પાડી દેવાની ઈચ્છા થઈ આવતી. જોકે દિશામાં શક્ય હોય તેટલા પ્રયત્નો કર્યા છતાં સફેદ રંગ થોડો વિસ્તર્યો પણ ઘટ્યો નહીં. ભાઈ-ભાભીએ ઘણીય સમજાવટ આદરી. કેટલાય ચહેરા સામે ધર્યા - અલબત્ત, સમાધાન કરી લેવું પડે તેવા જ. પણ મન એકનું બે ન થયું. ઊલટાની કશીક ચીડ અને અજંપો વિસ્તરતાં ગયાં. ધીમે ધીમે એ દિશામાં વિચારવાનું જ બંધ કરી દીધું. છતાં અંદરની સભાનતાને કારણે ધીમે ધીમે જાત સંકોચાઈને કોચલામાં સંતાઈ ગઈ. ઘરમાં ભાઈ-ભાભી સાથે પણ ખપ પૂરતી વાત સિવાય સંવાદ આગળ વધારવાનું ગમતું નહીં. આખરે તેઓ સોસાયટીમાં મકાન લઈ ત્યાં રહેવા ચાલ્યાં ગયાં. છેલ્લે છેલ્લે પણ તેમણે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. શી ખબર શું થયું તે અંદર પુરાયેલું બધું જ વિસ્ફોટ સ્વરૂપે બહાર આવ્યું અને એક ન દેખાય તેવી

દીવાલ ચણાઈ ગઈ સંબંધો વચ્ચે. ધીમે ધીમે કુટુંબીઓએ પણ આ તરફ જોવાનું ઓછું કરી નાખ્યું.

તે પછી તો કેટલાય પવન ફૂંકાઈને અધકચરા ચોમાસામાં ફેરવાઈ જતા રહ્યા. આંગણામાં લીંચકોય આડો આવવા લાગ્યો. ઘરની ભીંતો જૂની અને કમજોર થઈ જતી હતી. હવે તો નિશાળમાં ભૂગોળ શિખવવાનું પણ એક વર્ષ બાકી હતું.

તોય પવનનું રહસ્ય તો અકબંધ જ રહ્યું.

વીરબાળા ખાટલામાં બેઠાં બેઠાં બહારવારો થઈ આમતેમ જોવા લાગ્યાં. ક્યાંક બોલતી ચીબરી, વારંવાર પછડાતી બારીઓ, તારમાં અટવાયેલી કોથળીનો સર સર અવાજ - બધું ય એકરૂપ થઈ વીરબાળાના કાનમાં ઊતરતું હતું. વીરબાળા હબકીને ઊભાં થઈ ગયાં. સહેજ આમતેમ જોઈ ઝડપથી બારણું ખોલી લાઈટ કરી. ઝળહળતા પ્રકાશમાં ઓરડામાં ભરાયેલી નિઃશબ્દતાએ તેમને ઘેરી લીધાં. ઓરડામાં ગોઠવાયેલા ટી.વી., ટેપરેકોર્ડર, કબાટમાં વ્યસ્થિત મૂકેલાં પુસ્તકો, શાસ્ત્રીય સંગીતની કેસેટ્સની થપ્પી. વહી ગયેલા મધુર દિવસોનો ભંગાર જોતાં હોય તેમ જોઈ રહ્યાં તેમણે જાતે સજાવેલા ઘરને અને શોખને. ઓરડામાં ઘડિયાળની ટક ટક સિવાય આસપાસ ક્યાંય કશો સંચાર ન હતો. એકાએક રસ્તા પર બે-ત્રણ કૂતરાં એકી સાથે રડી ઊઠ્યાં. આ સાંભળી કોઈ પ્રેત જોયું હોય તો વીરબાળા છળી ઊઠ્યાં. તેમના કાન અચાનક કશોક પરિચિત સંચાર, કશોક ડૂંકાળો અવાજ સાંભળવા તલસી ઊઠ્યાં. પણ બહાર પવનના સૂસવાટા સિવાય કશું જ ન હતું. તેમણે ભીંત પર ટીંગાતી ફૂલહાર ચઢાવેલી બે છબીઓ સામે થોડી વાર જોયું. ભીતરનો વલવલાટ બેવડાઈ ગયો. તે સાથે જ લાઈટ ગઈ!

વીરબાળાની અંદરથી ઊઠેલી એક ભયજનક ચીસ ગળા સુધી આવીને અટકી ગઈ. તેમણે આંખો તાણી અંધારામાં આમતેમ જોવા માંડ્યું. ઓરડામાં ભરાયેલા ઘટ્ટ અંધકારમાં કોઈ અદૃશ્ય હાથ તેમના ગળા ભણી લંબાતા હોય એવું લાગવા માંડ્યું. શરીરે આછો પરસેવો વળવા માંડ્યો. તેમણે અંદાજે પુરશી શોધી તેના પર ઉભડક પગે બેસી ઢીંચણને બાથ ભીડી દીધી. તે એકધારું બારણા સામે જોઈ રહ્યાં.

વીતી ગયેલા સમયનો એક રેલો અંધારામાં માર્ગ કાઢતો તેમના તરફ આવી રહ્યો હતો. વીરબાળા રેલા સાથે તણાતી આવતી તીક્ષ્ણ ક્ષણોને જોઈ રહ્યાં. પોતાની મનમાની અને મગરૂરી, ભાઈ-ભાભી સાથેનું બરછટ વર્તન, આત્મનિર્ભરતાનો ડૂંકાર, દરેકને પોતાના બુદ્ધિ ચાતુર્યથી આંજી નાખવાની વૃત્તિ, બધાથી કંઈક અલગ દેખાવાની ઈચ્છા અને એવું કેટલુંય. વળી આ બધાને કારણે બહુ જ દૂર દૂર ચાલ્યા ગયેલા પોતીકા સંવાદ, સાંત્વના, સ્પર્શ અને ઘણું બધું. આખરે ઘરમાં રહી ગઈ કેવળ ફૂંકાયેલા પવનથી ઊડેલી ધૂળ, પછડાતી બારીઓનો નિર્જન અવાજ અને મહાસાગર વચ્ચે નાનકડા નિર્જન ટાપુ જેવું ઘર.

અંધકારમાં પુરશી પર શરીર સંકોચી બેઠેલાં વીરબાળાને લાગ્યું જાણે પવનની ઝડપ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. અને આખરે વાવાઝોડામાં ફેરવાઈ જાય છે. સૂસવાટા મારતો પવન બધુંય રફેદફે કરી નાખે છે. પોતે ઘરમાં આમથી તેમ દોડે છે. ઓચિંતો ઘરનો બધોય કાટમાળ પોતાના પર પડે છે. બચવા માટે ઘણીય ચીસો પાડે છે પણ કોઈ સાંભળતું નથી. બધાં પોતપોતાનાં બારી-બારણાં બંધ કરી સલામત બેઠાં છે. છાતી પર વજન અસહ્ય થઈ પડે છે. આંખો ફાટી જાય છે. ગળું ફાડીને છેલ્લી ચીસ નાખવાની ઈચ્છા તો થાય છે પણ તરત વિચાર આવે છે છે. 'સાંભળશે કોણ?'

ખરેખર વીરબાળા બેબાકળાં થઈ પુરશીમાંથી ઊભાં થઈ જાય છે. શરીરે પરસેવાના રેલા ઊતરે છે. ચન્દ્ર પશ્ચિમમાંથી ઢળી ગયો છે.

અધખુલ્લા બારણામાંથી એકાદ ચમકતો તારો દેખાઈ જાય છે. વીરબાળા થ ડોડી ક્ષણો ઝબક ઝબક થતા તારાને જોયાં કરે છે અને પછી ફાંફા મારતાં ફોન સુધી પહોંચી જાય છે.

ઘૂજતી આંગળીઓ ટેવવશ અંધારામાં પણ સાચા નંબર ડાયલ કરે છે. ચાર-પાંચ રિંગો વાગ્યા પછી સામેથી ઊઘભર્યો અવાજ સંભળાય છે. વીરબાળાના ગળામાંથી માંડ માંડ અસ્તવ્યસ્ત શબ્દો નીકળે છે. પોતે શું બોલે છે તેનો પણ તેમને ખ્યાલ નથી. બોલતાં બોલતાં રુંધાતા ગળામાંથી શબ્દો નીકળતાં બંધ થાય છે અને આંખો રેલાવા લાગે છે.

સામે ફોન પર વીરબાળાના ભાઈ-ભાભી સ્તબ્ધ છે.

જીવન પરભાટ -૩

કિશોર રાવળ

નીચે વરાન્ડામાં બોમી કાટર સોઢી છાપાંના ઢગલા આગલ બેઠો ઉતો. મને જોઈને બોલીઓ, "બહું જ મલી ગયું." "સરસ, હવે કાટરી કરી નાખ, મીઠરા."

"ઝીની ઝીની પટ્ટીઓ આરી કાપું કે ઊભી?"

"આરી આરીજ સારી પરસે." "વારુ. હમના પૂરું ઠઈ જસે."

"જો ડીકરા, ઉતાવલ ના કરસ. સ્કાઉટ્સ લોકોએ ચીવટી કામ કર્વું જોઈએ."

જેઓએ ખૂનીઓ, ડિટેક્ટિવ્સો એવા એવાના વિચાર કીઠા હોસે તેઓએ ટમને જરૂર કીઠું હોસે કે ડુન્યામાં મોટી પરેશાનીનું કામ ખૂન કર્વાનું નહીં પન ખૂન કીઠા પછી લોહીલુહાન લાશને કેમ વગેસગે કરવી એ છે. હું ન્હાલ્લો હતો ટારે એક 'બહુરૂપી' મેગેઝિન નીકલતું એમાં એક શરડાક કારડિયો બહુ ફાંકડો બડમાશ ઉતો અને ક્યારેક ક્યારેક રંગટમાં આવે ટો કવિતા બી ઘસી કારતો. મને એક ટેની ગઝલ આજુ ટક બી થોરી યાડ છે. અમુક અમુક વર્ડ્સ ભૂલાઈ ગયા છે પણ જરા મજા ટો આવસે જ. સાંભલો.

ફલાની ફલાની ગલીમાં ઢીકના ઢીકના વાસ્તે

અંજામ એનો લાઈવો ઢીકનાને કરવા બરખાસ્તે

મને યાડ છે કે બિચારો ટેનો કિમટી સમય લાશોને સિમેન્ટના પાયામાં કેમ ડાટવી કે એક મુર્ડા સાઠે બીજું પન સ્મશાનમાં કેમ જલાવી ડેવું ટેવી ટેવી વાટોમાં ડૂબતો રહેટો કેમેકે અવારનવાર બંઢ કરેલા ચેપ્ટર્સો ચીરી મુર્ડાઓ સ્ટેઈજ પર વન્સમોર કર્વા આવી જટાં. મુર્ડાઓની એવી આડટ જગજાહેર છે. પેલું પાર્સલ ખાનામાં મૂક્યા પછી મને ખ્યાલ આવ્યો કે હું પન શરડાક જેવી સિઠિમાં આવી પરિયો ઉતો.

બેપ્સીએ મને ખાસ ચીવટી પેલા ડ્રાફ્ટનો અંજામ લાવી ડેવા ભલામન કરી હતી, પન આવું મોટું થોથું પાનખરમાં બાલીએ ટો ટો લોકો સમજે કે કોઈ સૂક્કાં પાન બાલતું હોસે પન આ સીઝનમાં ટો લોકો ડોકિયું કરે અને ટકલિક પેડા ઠાય. ટેને બાલી ન નાખું ટો બીજું સું ઠાય? લડાઈના ફિલ્ડમાં જાસૂસો સિકેટ મેસેજના ટુકરાઓ ગલે ઉતારી ડસ્તાવેજો ડિસ્ટ્રીય કરી નાખટા હતા, પન જમશેડ કાકાની 'જલહલટી જવાની'ને ગલે ઉતારતા મારા જેવાને એક ખાસ્સું વરસ નીકલી જાય-હું પટલો એટલે મારું હોજરું જ પેરેગ્રાફે પેરેગ્રાફે બ્રેક મારે.

કોઈ ઉકેલ જરૂરો નહોટો. અંટે નક્કી કીધું કે ખાન્નામાં જ છો પર્યું. કેહેવટ છે ની પરશે ટેમ કશુક કશુક ઠઈ પરસે?

ડિલમાં એક ગુનો કર્યાની બીક કેવી સટાવે છે તેનો કડી અનુભવ છે? સાંજ સુઢી ટો મારું મન જ એટલું આરું ઠઈ ગયું હતું કે પેલા

કભાટનું પેલું ખાનું જોઉને પેટમાં એક ચૂંક આવવા લાગે. હું આગલા રૂમમાં બેઠો હતો આ બહું પેલી ગાયની જેમ વાગોરતો અને જમશેડ કાકા લાઈબ્રેરીમાંથી આવી મારી પાછલ ઊભા રહી બોલ્યા, "પિલુ" અને હું છદ્ધાંગ મારી ઊભો ઠઈ ગયો. "જરા આવની અંડર લાઈબ્રેરીમાં."

હું વિચારતો જ હતો કે હજુ સુઢી ટો અંકલને શનિવાર પહેલાં કોઈ શંકા આવવાનું કારન જ નહોતું. હજુ ટો ગઈકાલે ટપાલ ગઈ, પાર્સલ મુંબઈ પહોંચતા બે ડિવસ ઠાય અને પછી તેનો જવાબ આવતા બીજા બે ડિવસ ઠાય. પણ આ ટો શુકવારે જ મને પકરિયો. ચહેરો બહુ જ અકલાયેલો હતો.

"પિલુ," ટે બોલ્યા, ટેવ મુજબ ચીપી ચીપીને. "કંઈ ગમખ્વાર વાટ બની છે. ટને ખબર ટો છે કે મેં મારી 'જલહલટી જવાની'નો ડ્રાફ્ટ પેલા પેસ્ટનજની કું. ને ગઈ કાલે મોકલી આપ્યો છે. આજે સવ્ધારમાં મલી જવો જોઈતો હતો. મને એ પાર્સલ સબસલામત પહોંચસે કે નહિ એની જાસ્ટી ઢાસ્ટી લાગવા લાગી અને ઠયું કે સાલું રજિસ્ટર કરાવ્યું હોટ ટો! એટલે મેં આજે સવ્ધારે ફોન કીઢો ટો પેલા પેસ્ટનજ કહે કે ટપાલમાં મારું કે બીજા કોઈનું બી પાર્સલ મલ્યું નહી. ..."

"ખોડાઈજી, સાલું ડાંટના ડુખાવા જેવું..."

"મને યાડ છે કે મેં આવીને આ ટેબલ પર મેટે જ પારસલ મૂક્યું હતું. અને પેટમાં ટેલ રેડાય એવું સું છે ખબર છે? મેં પેલા વિશુને પુછ્યું ટો એ કે ગઈ કાલની પોસ્ટમાં ટેને કોઈ પેકેટ જોયું જ નોતું. એ બિલ્કુલ મક્કમપને કહે છે કે એવું કોઈ પાર્સલ હતું જ નહિ."

"ચક્કર ફરી જાય ટેવી વાટ છે."

"પિલુ, ટને કેઉ કે મને સુ ભેડ લાગે છે?"

"સું?"

"ટને આ ઘનું જ વિચિટ્ર લાગસે પન મારું ચોક્કસ મંટવ્ય છે કે એ પાર્સલ કોઈ ચોરી ગયું!" "હોય નહિ!" "સબર કર, સાંભલ મારી વાટ પછી બોલ. જો મેં ટને કે કોઈ બીજાને પણ કીહું નહી પણ ઘેરમાંની જનસો પેલા જાડુગર્સો કરે છે ટેમ ગૂમ ઠઈ છે. મૂછના વાલ કાપવાની કાટર, વેલાતઢી આવેલ માઠાના વાલ કાલાભમ્મર કરવાની ડાઈ, પારીસઢી લાવેલા ગંજીપાની એક ખાસ કેટ - બીજા ગંજીપા ટો મારી પાસ ઘમ્ના છે પન કોઈને કલાની નજરઢી જોવાની ફાવટ ન હોય તેને નફરટ પેડા થઈ એવાં ચિટ્રો હટા- એવું એવું લાંબુ લિસ્ટ છે. ટને ખબર છે કોઈ માનસોને ડરડ હોય છે કે ઊઘમાં ઊભા ઠઈ જે મલે તે જનસો ગમે ટ્યાંથી ભેગી કરે. વસ્તુની કિંમટની ઉપર કંઈ વિચાર જ ન કરે. ચાલુ એલિમનમની અંગુઢી પન લે અને હીરાનો હાર પન ચોરે. આપના ઘરમાં એવો કોઈ માનસ હોસે જ, નહિ ટો મારી 'જલહલટી જવાની'માં કોને રસ હોય?"

"પન અંકલ," મેં ટે આગલ વઢે ટે પહેલાં જ અટકાવ્યા." મને ખબર છે કે મારો પેલો ઘાશીરામ અઠંગ ઉસ્ટાડ હતો, એ મારી પણ વસ્તુઓ લઈ ગેઈલો. મારાં મોજાં ચોરટાં એને લાલ લાલ લોહીલુહાન હાઢે પકરેલો."

"લાલ હાઢ કેમ? ટારો પગ મોજાંમાં હતો, મોજા કાચા કલરના હટાં?" પન અંકલને મોજાંમાં કે માર પગમાં રસ નહોટો. "બોલાવ એને અને પૂછ ટેને કે મારી 'જલહલટી જવાની' કેથે ગઈ અને કેવારે ગઈ."

"પન અંકલ, ઘાશીરામ અંઈ નહી. મને જેવી ખબર પરી કે મેં ટેને છુટ્ટો કરી દીઢો અને નવ્વો માનસ રાખી ડીઢો."

"પન ઘાશીરામ અહીં ન રહેટો હોય તો એ ચોરી કરી જ કેમ સકે? રીઅલ જોરડાર મિસ્ટરી જેવું બનિયું."

અમે ઢોરી વાર આમટેમ આઈડીઆ માર્યા. કંઈ રસ્ટો ન મલતા અંકલે, રસ્ટો હાઢમાં નહી આવટો એ ડેખારવા ઢોરી વાર આમટેમ

ઘુમરીઓ ખાઢી. અને હું એક સિગરેટ ફૂંકતો ટેના ઢુમારામાં રસ્ટો ખોરટો બેઠો. પેલા ખૂનીની વાર્ટા સાંભલી છે જેમાં ખૂન કરી લાશને ઢાંકવા ડાઈનિંગ ટેબલના નીચે ઘૂસારી ડે છે અને પછી બીજાંઓ આવતાં તાંજ મોટી પાર્ટી ઠાય છે અને બઢાં આવનારાઓને સોન્ગ અને જોક્સઢી મોજ કરાવવાની જવાબડારી એની જ ઉપર આવી પડે છે? મારા મનને જીના જીના ડાંટ મારટી ચિંટા મારો કેરો છોરટી નહોટી એટલે ઠાકીને એક સિગરેટ સલગાવી હું બગીચામાં લટાર મારવા નીકલ્યો.

આ એવી મજેની, જરા પન અવાજ વગરની એવી સાંજ હતી કે ટમે એક ઈયલને ઉઢરસ ખાતા બી સાંભલી શકો. સુરજ ટેકરીઓમાં ડૂબટો હતો, મઢપુરાની માખીઓ બનબન કરટી પોતાના ચીકના મઢપૂરા બાજુ એક બીજી સાઢે ઢિંગામસ્ટી કરટી જઈ રહી હતી અને ડુન્યા પર આછું પર્ફ્યુમ ઢોલાએલું હતું, બીજી ઢિવસને અંટે ડારના પાન ઉપર પરસેવાના બિડુ જેમ જાકલના ટીપાં લટકવા લાગ્યા હટાં અને મારું મન માંડ માંડ એની શાંટિમાં મુગઢ ઠવા ટૈયાર હતું ટ્યાં મેં મારું નામ સાંભલિયું અને હું અટકી ગયો.

"હું પિલુની એક વાટ કરવા માંગુ છું..."

પેલા બડમાશ બોમીનો અવાજ કાને અઠરાયો. પહેલા સમજ ન પડી કે આ અવાજ કાંથી આઈવો. પછી જરા આમટેમ જોટાં ખ્યાલ આવ્યો કે પેલી ઉપર જ લાઈબ્રેરીની બારી હતી એમાંથી આ અવાજ આવટો હતો. મને ચોપરીઓ વાંચતા અચંબો ઠટો કે એમાંના પેલા ચેકુસો જે કામ કરટાં આપનને ડસ મિનિટ ઠાય ટે એક પલમાં કેમ કરી સકટા હોસે. પન મેં એક જ પલમાં મારી સિગરેટ ફેંકી દીઢી, મોમાંઢી પેલા બોમીના ડાડાના ડાડા માટે અડૂભૂટ વિશેશનો વપરાઈ ગયાં, ટ્રીસ વાર જેટલી ફલાંગ મારી, લાઈબ્રેરીની નીચેના એક બુશમાં લપાઈ ગયો અને હાઢીની જેમ કાન ફફરાવટો ઊભો રહ્યો. મને ખાટ્રી હતી કે મારું કંઈક પેલા મેકબેથની મિસિસની જેમ વટાઈ રહ્યું હોસે.

"પિલુનું સું?" અંકલનો અવાજ આવ્યો.

"પીલુ અને પેછું ટમે મુંબઈ મોકલેલુંને ટે પાર્સલ ! મેં ટમને બનેને વાટ કરટા સાંભલ્યા. મને ગલા સુઢી ખાટ્રી છે કે એ પાર્સલ પિલુ પાસે જ છે."

ટમે માનશો કે હું ટાં નીચે ઉભો હતો તેવારે ડાર ઉપરઢી બે ટ્રન ઉટાવરે ઉરટા જટા પેલા વાનિયા -ડ્રેગન ફ્લાઈ- જઈને સિઢાં મારા ખમીસમાં ઘૂસી ગયા અને ન હું ચીસ પારી સક્યો ન પેલાને મુકીમાં કચરી સક્યો. એટલો હું ઠરી ગયો હતો. છેલા બે ડિવસના બઢાં સીન્સો મારી સામે આવી ઊભા. મારી જાટને ઢિક્કારવા લાગ્યો.

"એટલે ટું સું કહે છે? હું પેલા સ્ટોરીના ડ્રાફ્ટની વાટ પિલુ સાઢે કરટો હતો અને એને પન આ ભેડ સમજાયો નહોટો!"

"હું ગઈ કાલે એના રૂમમાં હતો અને સ્કાઉટ ટરીકે હું મારું ગુડ ડીડ કરવા ટેની રુમ ગોઠવટો હતો અને એ પાર્સલ લઈને રૂમમાં ડોરટો આવ્યો. ટેને પાર્સલ ટરટ ટેની પાછલ છૂપાવી દીહું. પછી મને કહે જા પેલા છાપાંમાંથી પઢીઓ કાપ. હું નીચે ગયો. બે મિનિટમાં એ નીચે આવ્યો અને પેલું પેકેટ ટેની પાસે નહોટું. એટલે એની રુમમાં જ હોસે."

મને ખબર છે આ બોય સ્કાઉટોને જીનું જીનું જોવાનું અને ટેના પરઢી ટારવની કાઢવાનું સિખરાવે છે. નાનપનમાં જ આવી બડમાશી શીખડાવે પછી મોટા ઠાય તો સુ ન કરે! ડાકુ જ ઠાયની?

"માનિયામાં નહી આવટું," અંકલ જમશેડ સોફા માનસ. બિચારાએ મારી ટરફેનમાં ડલીલ કીધી.

"હું જઈને ટેની રૂમમાં જોઉ?" પેલા સાપોલિયાએ સૂચન કીહું.

"મને પાકી ખાટ્રી છે કે એ પેકેટ ટાં જ છે."

"પન એના લેવાનું કારન સું હોય?"

"ટમે કહેતા હતા તેવું ડરડ હોય. ઊઠીને જે મલે તે ભેગું કરવું. કડાય પિલુએ જ આગલી બઢી જનસોની ઉઠાંટરી કરી હોસે."

"હું માનતો નઢી કે પિલુ એમ કરે"

"મને કોઈ ડાઉટ નઢી. એમ કરો. ટમે જ જઈને પિલુને કહો કે ટેન રૂમમાં આગલ ગેસ્ટ આવીને રહ્યા હતા ટેમનો એક આંખ ઢોવાનો ચાંડીનો પ્યાલો અહીં ભૂલી ગયા લાગે છે તેવો ટેલિગ્રામ અવ્યો છે. એટલે રૂમમાં જરા ખોરી કારવા આવ્યો છું."

"હા, એ ઢીક લાગે છે..."

હું આગલ સાંભલવા ઊભો જ ન રહ્યો. ટપેલામાં ટેલ ટડટડવા લાગ્યું હોટું અને મારી પર ફેંકવાને વાર નોટી. હું ઝરપઢી પેલા બુશમાંઢી નીકલ્યો અને સીઢ્ઢો ઘરમાં ઘૂસ્યો. મારા રૂમમાં બબ્બે પગઢિયાના કુડકા મારી પહોંચ્યો અને પેલો કબાટ ખોલી પેલા ખાના સામે ઊભો. ટારે ખબર પરી કે મારા ખિસ્સામાં પેલી ચાવી જ ન મલે. ઢોરો વિચાર કરતા ખ્યાલ આવ્યો કે સાંજે મેં પાટલૂન બડલાવેલું અને પેલો જીલ્લ આગલુ પાટલૂન ઢોવા લઈ ગયો હોસે. બેલ વગાડી જીલ્લને બોલાવવાનું ટો સેલું હતું. બેલ વગાડી, બારને પગલાં સંભલાયા. પણ જીલ્લને બડલે અંકલ જમશેડ બારનું ખોલી અંડર આવ્યા.

"જોની પિલુ, અમારા એક ગેસ્ટ આવેલા ટે ટારા રૂમમાં જ રહેતા ઉતા. તે એક ચાંડીનો આઈ ગ્લાસ ભૂલી ગયા છે તેવો ટેલિગ્રામ આવ્યો છે. ટો આપને જોઈએ આ રૂમમાં હોય ટો. નીચે કેથે નથી મલતો. જરા જોઈએ."

મને એમની ઉપર ડયા આવી. સફેદ વાલવાલા અંકલ જેવાએ આ ઉમ્મરે ટો ખોડાયજીનું ભનવું જોઈએ ટેની બડલી એ એક નાટકની રંગભૂમીના એક્ટરની કાની ટકન જૂઢી વાતો કરે. ડુન્યાનું સું ઢવાનું છે!

(નાડિયાની ફિલમ યાદ છે પેલી ચાબૂકવાલી, કાલાચશમાવાલી, હંટરવાલી કે ફલાના ઢીકનાવાલી... એવું કંઈ નામ હતું. જોન કાવસ ઢોરતો બારીએથી ભૂસકો મારે અને નીચે ભાલાઓની જાજમ હોય...અને પરઢા પર 'ઈન્ટરવલ' એમ ઢેખાય, ઝબઝબ બઢીઓ થાય...અ પરઢી મને આઈડીઆ આવિયો કે અહીં જ વાટ અટકાવું. આવટા અંકે બાવા ચલાવસું આગલ વાત? કેમ લાગે છે?)

આપણે ક્યારે રિટાયર થવાના?

આર.પી. શાહ

(મારો મમરો: ઉમ્મર વઘતી જાય, --જે જનમથી જ થતું આવ્યું છેને?-- વૃદ્ધ થવાની ચિંતા ઉમ્મર કરતાં વઘુ ઝડપે વઘતી જાય છે. એ વાત પર આજે આરપી ઢાંત પડી ગયેલાંને પણ ઢાંત કઢાવે એવી વાત અહીં રજૂ કરે છે. હવે ચોકઠાં ન પડી જાય તેની જ ચિંતા! 'ફિફ્સોડન્ટ' લિજીએ!

ન્યૂ યોર્કના ગુજરાતી સમાજની ઘજા નીચે ચાલતી 'વિમેન્સ વિંગ'માં આપેલા એક વાર્તાલાપને અહીં 'ગુજરાત ટાઈમ્સ'ના સૌજન્યથી મૂક્યો છે.)

આપણે ક્યારે પણ રિટાયર થવાના? એ પ્રશ્ન પૂછનારને જ સામો પ્રશ્ન પૂછવાના કે શેમાંથી? એનો ટૂંકો જવાબ મળવાનો નથી. માટે

આપણો જવાબ છે: ના, આપણે ક્યારે પણ રિટાયર થવાના નથી. We do not retire. We just die.

એનું કારણ શું? કારણ એ છે કે રોજબરોજની બઘી ભૌતિક ક્રિયાઓની ચિપ ચામડી નીચેથી કામ કરાવે છે. એની એ જ નિરર્થક ક્રિયાઓ.

ઢાખલા ટરીકે, રોજ સવારની ચાની ચૂસકી, બુટના મોજાં બઢલવા, કારની ચાવી શોઘવી, સ્કૂલ ટેકસની આખરી ટારીખ આવે માટે ઢોડધામ-ઘમપછાડા કરવા અને સ્વગત ગાળો બોલવી, કારનું ઈન્સ્યેકશન થયું નથી માટે શહેરમાં પોલિસથી ડરતાં-બીતાં ડ્રાઈવિંગ કરવું, ઘરમાં 'સોલ્ટ' નથી માટે ઈમરજન્સીનો સ્ટોક લેવા ઢોડવું. આપણા ટીવીમાંથી ઘૂમાડો નીકળે એટલે રિમોટ ચાલતું નથી. ટીવી ન ચાલે કે આપણને ખાતરી થાય કે આ આપણું ઝઝમતું મોત! ચાલો એ છતાં આપણે રિટાયર થવું- એનો સાઢો, ઘરેલુ અર્થ લઈએ ટો રિટાયર થવું એટલે નોકરી અથવા ઘંધામાંથી નિવૃત્તિ લેવી. પાર્ટ ટાઈમ નોકરી કે ઘંધો કરનાર વર્ગ, એ ઢૂઘપોઆ છે. એમને આપણે બાકાત રાખીએ. આ ઉપરાંત જે લોકોને જોબ પરથી કાઢી મૂક્યા છે અને જે લોકો મેડિકલ કારણોસર અશક્ત છે, એમને પણ બાકાત રાખીએ. ટો આ ચર્ચા એ લોકોની છે, જેમણે સ્વેચ્છાએ કોન્શયસ ડિસિશન લઈને કામ છોડ્યું છે, તે શૂરવીરોની.

આ ફુલટાઈમ નિવૃત્ત થનારા માણસોની વાતો તમને ભરપૂર વાંચવા મળશે. મેગેઝિનમાં, છાપાંઓમાં ને હવે ઈન્ટરનેટ પર. search engineમાં જે માગો તે વેબસાઈટ મળશે. સહેજ પ્રયોગ કરવા ટાઈપ કરજો ને ફિલક કરશો ટો કરોડો માણસોમાંથી કોઈક ટો તમારા જેવો હશે જ. 'agingamerica.doc', 'seniors.com' ટો મળશે જ. પણ ચક્રમિયા વેબસાઈટ પણ મળશે 'iammyownboss.com'.

તમારે નિવૃત્ત થઈને સવારે રજાઈ ઓઢીને બાર વાગ્યા સુધી સૂઈ રહેવું છે? ટો તમારી પોતાની જ વેબસાઈટ કાઢો. એનું શીર્ષક કંઈ આવું રાખો:- 'મોડાઉઠેતેરાક્ષાઅનેબીજા--ખાક્ષા ડોટ કોમ'! વેબસાઈટોમાં નિવૃત્ત થવાની સરેરાશ ઉમર છે-૪૦થી ૭૦ વર્ષ.

એક જમાનો હતો જ્યારે અમે એટલે હું અને મારી પત્ની બિનિતા, ટીવી પર જઢોની કાર્સનનો શો જોઈને જ ઊઘતાં. એ અમારું એક રુટિન હતું. મને એણે કહેલો એક પ્રસંગ યાદ રહી ગયો છે. એક વખત મિસ્ટર કારસનને થયું કે ચાલુ ઢિવસે ભરબપોરે પોતે કિલિફોર્નીઆના બીચ પર જાય. એને મનમાં એમ કે તે વખતે બીચ પર તે એકલો જ હશે, માટે છત્રી લગાવી, કાળાં ચશ્મા પહેરી, લાઉન્જ ચેરમાં લાંબા થઈને, સન ટેન લોશન લગાવીને આરામ કરશે, પણ જેવો એ ત્યાં પહોંચ્યો કે એને આશ્ચર્ય થયું - ત્યાં બસો- ત્રણસો માણસો બીચ પર એના પહેલાં અડી ગયેલા. અ હતા શુદ્ધ અમેરિકનો! તપાસ કરી ટો જાણવા મળ્યું - એ લોકોએ early retirement લીધેલું!

'early retirement' એ શબ્દ વાપરીએ કે પ્રશ્ન થાય, નિવૃત્ત થવાની વ્યાજબી ઉમર કઈ?

આપણા માટે બેન્કો અને સરકારી ઓફિસોએ એક કૃત્રિમ લાઈન ઢોરી આપી છે. તમે IRA કે એવો કોઈ રિટાયરમેન્ટ એકાઉન્ટ ખોલ્યો હશે, ટો ખબર હશે કે એ પૈસા તમે ૫૮.૫ વર્ષ પછી ઉઘાડી શકશો. એટલે આપણે એક ગાંઠ મનમાં મારી, ૫૮.૫ વર્ષની. હવે ત્રણ ત્રણ મહિને આવતા બેન્ક સ્ટઈટમેન્ટનીથપ્પી કરતા જાઓ. લગભગ ૬૦મા વર્ષ સુધી.હવે બીજો મહત્વનો આંકડો - ૬૫મું વર્ષ. કારણ? પાંસઠમા વર્ષે તમને સોશિયલ સિક્યોરિટીના પૂરા બેનિફિટ મળે.

પાંસઠમા વર્ષે તમને સર્વ કાનૂની હકો મળે. જોકે થોડા સામાજિક હકો પણ મળે. પાંસઠમા વર્ષે તમે યુવ્યાપ પુરશીમાં બેઠા હો અને કોઈ બહેન આવીને પૂછશે - અંકલ, તમારા માટે ડિશ બનાવી લાવું? આ હક તમને Early retirementમાં ન મળે. (ઊલટાની અઘટિત ગાળો ખાવી પડે - ' છે હટ્ટોકટ્ટો ને આપણા પર ઓડરો મારે છે! વગેરે...)

અહીં reality check...જુઓ -

સોમવારથી શુક્રવારમાં સરેરાશ ૪૦ કલાક કામ કરવું પડે. કામે જવા માટે નહાવ, અત્તરબત્તર છાંટી, મિરરમાં તમારી જાતે તમારા ચહેરાની જાંચ કર્યા પછી ટ્રાફિકમાં ઝુકાવો. એમ કરતાં સામાન્ય રીતે જ વીકના કુલ ૬૦થી ૭૦ કલાક થઈ જાય. હવે ૨૫મા વર્ષે કામ શરૂ કરો ને ૬૫મા વર્ષે નિવૃત્ત થાઓ તો કુલ ૪૦ વર્ષ એટલે ૧૨૦૦૦ કલાક વૈતરું કર્યું કહેવાય(અર્થાત્ ૪૦ વર્ષ ગુણ્યા વરસમાં ૫૦ અઠવાડિયા - બે વેકેશનના- ગુણ્યા, અઠવાડિયાના ૬૦ કલાક એટલે કુલ ૧૨૦૦૦). એ પત્તે પહેલી વાર આપણે બોલીશું 'હાશ'! આ કલાક ઉપરાંત ઘર ચલાવવાની કામગીરી છે તે એક્સ્ટ્રામાં ગણાય!

મારી એક નજીકની ઓળખીતી મિત્ર છે. તે સિંગલ છે, બહુ હોશિયાર અને ચકોર છે. એ કહે છે, એના રોજના એક-બે કલાક તો વિવિધ કસ્ટમર સર્વિસના પ્રતિનિધિઓ સાથે ટેલિફોન કરવામાં જ બગડે છે. કારણ? કોઈ બિલ ખોટું છે, કોઈનું રિબેટ મળ્યું નથી, કોઈ રિપેરિંગની ગેરેન્ટી હજુ બાકી છે, ને બાકીનો ટાઈમ ફોન પકડીને કોઈની રાહ જોવામાં બેસી રહેવાનું..

એટલે હવે તમે તમારી જાતને સવાલ પૂછો કે આ બધી બાદબાકીઓ કર્યા પછી તમારા પોતાના માટેનો સમય કેટલો? અને ક્યારે મળશે? મારો જવાબ એ છે કે, એ આત્મદર્શન માટેની તમને ઘોંચ વાગશે તે તમારી રિટાયર થવાની ઘડી.

એની સામે બીજો આંકડો મૂકો. આપણું સરેરાશ આયુષ્ય કેટલું? ૭૪ વર્ષ. તો હવે બાદબાકી કરો. ૭૩-૬૫=૮ એટલે કે આઠ વર્ષ રહ્યાં. તો બસ, આઠ વર્ષમાં મરી જવાનું? ખેલ ખતમ? આપણને મનમાં એમ છે કે આપણી આજુબાજુના બધા મરશે , પણ હું નહીં! આપણે પોતે તો સહેલાઈથી સો-બસો વર્ષો જીવવાના. એ છળ ઉપર જ દિવસો વિતાવીએ છીએ, પણ 'આદિલ'ની બે પંક્તિઓ સાંભળો.

તું બેઠો બેઠો જનમનાં વરસો ગણ્યાં કરે

મૃત્યુ તારા નામની યાદર વણ્યાં કરે.

તો થશે, "અરે!, રિટાયર થઈએ ને આઠમા વર્ષે આપણી યાદર તૈયાર?' તમારું mailbox તપાસજો. પર્યાસ થવાના હશે કે AARPના થોકબંધ કાગળો આવશે. તમે ૬૦ વર્ષના થશો કે જન્ક મેઈલ. તમને બીક લાગે તેવા કાગળો આવશે. તમારા નામ સાથે - 'My Dear Rajanish! (કમ્પ્યુટરની બેવકૂફીને લીધે કે નબળાઈને લઈને , 'રજની શાહ'નાંથી છેલ્લો 'આહ' ધાર્યા કરતાં વહેલો નીકળી જાય અને બે શબ્દોની વચ્ચેની સ્પેઈસ ગૂમ થાય એટલે 'રજની શાહ'ના બને 'રજનીશ'...) It is time to consider this...' કહીને કબરસ્તાનમાં સસ્તા પ્લોટ વેચશે...

તમને લકવા થાય કે બાયપાસ, તો તમારી લોંગ ટર્મ કેરની પોલિસીઓ આવશે. ઈકોનોમી, ડિલફ્રસ, સિલ્વર કે પેરેડાઈઝ પ્લેટિનમ, તમારા માટે Financial plannerનો ટોલ ફ્રી નંબર હશે. ત મને પ્રશ્ન પૂછશે, 'અલ્યા, મહામુશ્કેલીથી બચાવેલી રકમ સરકારને

ટેક્સમાં ભરી દઈશ? મૂર્ખા, અમે તને આખી જિંદગીનો વીમો આપીએ, એ પૈસા અમને પ્રીમિયમરૂપે આપ!'

પણ ચેતજો. એ જન્ક મેઈલમાથી એક ગ્લોસી પરબોડિયું નીકળશે. એમાં એક કાર્ડ હશે. એના પર ઉપસેલું, નકશીકામ કરેલું ચિત્ર હશે. સિંગલ ગુલાબ અને લીલી પાંદડી. પાછળ જાંબલી ઝાંચવાળા પર્વતની હારમાળા, પાંખો પ્રસારેલું એક સફેદ પંખી, ને નીચે લીલીકચ્ચ લોન. એ કાર્ડની વચ્ચે ચિનાઈ કાગળનું પત્તું અને પાછળ અક્ષરો હશે. ત મારું 'બેરિયલ બુકિંગ'. એક દેરી જેવું સ્થળ હશે. જ્યાં તમારાં અસ્થિ મૂકવાનો કુંબ હશે. તમારી કબરમાં ફૂલો મૂકવા તમારાં ગ્રાન્ડચિલ્ડ્રન આવશે. કલબલ કરતાં હશે. સંતાકૂકડી કરતાં હશે. આ કાર્ડથી મારી ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ છે. કારણ? આદિલના શબ્દોમાં જોઈએ. આંગળી પકડી મરણ સાથે ચાલે, જિંદગી આખી હવે જાગરણ ચાલે.

જો જાગરણ પણ ઓછું હોય તેમ બીજી જાહેરાતો: પ્રોસ્ટેટ કેન્સર, હીઅરિંગ એઈડ, પોલિયો, વાંચવાનાં મશીનો, વિડિયો આઈ, પણ એકાદું કાર્ડ એવું પણ નીકળે કે તમને હસાવે. એમાં કોઈ ઘોળા વાળવાળો માણસ બતાવે, એની સામે હીંચકા ખાતી ડોશી હોય, કોઈ ખુશ્ખા બદનવાળો, માંસલ ગળે મેટલ ચેઈનવાલો કાબાના બોય, એ યુવાનના ડાબા કાંડે ટુવાલની થપ્પી હોય અને નીચે પ્લાસ્ટિકના રેપરમાં ભૂરી વાયગ્રાનું ચિત્ર. પછી એક ઘુવપંક્તિ લખી હોય.

It should bring togetherness (વાયગ્રા એ સહયર્થની ચાવી છે) એવો મંત્ર.

થોડા આંકડા રજૂ કરીને વાર્તાલાપ પૂરો કરીશ.

૧. ૫૫ વર્ષની ઉપરના માણસોની સંખ્યા હવે ૧૮ વર્ષની ઉંમરવાળા કરતાં વધી ગઈ, આ ઐતિહાસિક ઘટના છે.
૨. અત્યાર સુધી સીનિયર સિટિઝન ડેમોક્રેટિક પાર્ટીને વરેલા છે એ પવન બદલાયો છે. તેથી તેમનો પાવર વધ્યો છે.
૩. મોટી મોટી કંપનીઓ હવે પાકટ ઉમરના માણસને જોબમાં પહેલી પસંદગી કરે છે કેમ કે એ સ્થિર છે અને એમના વર્ક એથિક્સ ઉત્તમ છે. વૃદ્ધ લોકોને નકામી ફરિયાદ કરવાની ટેવ જ નથી
૪. હવે કેટલીક ફલબો એવી પણ નીકળી છે, જ્યાં બહાર સાઈનબોર્ડ હોય: ૪૦ વર્ષની નીચેના માટે પ્રવેશ બંધ.
૫. નિવૃત્ત થયેલાની ફલબમાં હંમેશા એકધારું કંટાળાજનક વાતાવરણ હોય. પત્તાં રમવા, ગોલ્ફની બડાશ મારવી, ફિશિંગ, સિરામિક્સ, કે એરોપ્લેનના વાંસના મોડેલ બનાવવાં, પણ ધારો કે તમને એમાં સહેજ પણ રસ ન હોય તો? તો હવે એવી વેબસાઈટનું લિસ્ટ મળશે, જેમાં તમને ગમતી પ્રવૃત્તિ મળી રહે.
૬. અંતે, એક સરસ વાત. ધારો કે, આપણે ધાર્યા કરતાં વધારે જીવીએ તો? તો આંકડા તપાસો. ૬૫મા વર્ષે પુરુષો પાંચ હશે અને સ્ત્રીઓ છ હશે. પણ ૮૫ વર્ષે પુરુષ બે હશે તો તેની ચારે કોર પાંચ સ્ત્રીઓ હશે. નર્સિંગ હોમમાં આ કૃષ્ણ અને ગોપીઓની રાસલીલા હશે.

આનાથી વધારે આપણે શું માગવાનું?

('તથાસ્તુ' સિવાય આનાથી વધારે આપણે શું કહેવાનું?)



પીપરમિટની બરણી

કિશોર રાવળ

(કંઈક ખાટી-મીઠી વાતો)

લક્ષ્મીની વાસ

ગરીબ અને તવંગર વચ્ચે મૂળભૂત તફાવત તે નાકથી પૈસો સૂંઘવાની ફાવટ! જુઓને, આ એક દાખલો. એક માણસ મોટા કોથળો ભરી પૈસા લઈને જતો હતો. તેને સામે બીજો માણસ મળ્યો જે હાથમાં પાવલી ઉલાળતો ઉલાળતો જતો હતો. કોથળાવાળા માણસે પેલાને પૂછ્યું, "એલા, પાવલી ક્યાંથી મળી?"

૧૯૮૦માં પશુપક્ષીના અવાજો કાઢી, લોકોનું મનોરંજન કરી જીવન ગુજારતો એક ડેનિસ હોપ પોતાની બેકારી ઉપર રડતો ગાડીમાં જતો હતો. "મારી પાસે કંઈ પ્રોપર્ટી, સ્થાવર મિલકત નથી નહીં તો કેવા જલ્સા હોત!" તેની નજર આકાશના ચંદ્ર પર પડી અને એને મગજમાં વિચાર આવ્યો. "હતારીની, આટલી બધી પ્રોપર્ટી ઘણી ધોરી વગરની છે. લઈ લઉં."

તેને તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું ૧૯૬૭માં યૂએને 'વન સ્પેઈસ ટ્રીટી' કરી તેનાથી કોઈ પણ દેશની સરકારને પૃથ્વી સિવાયના બીજા ગ્રહોમાં જમીન પર હક્ક જમાવવા સામે નિષેધ મૂક્યો હતો.--પણ એથી કોઈ વ્યક્તિના બરીદવા ઉપર કંઈ નિષેધ નહોતો. એણે ઝટપટ ચંદ્ર, શનિ, શુક્ર અને ગુરુ પરની બધી જમીન પર પોતાનો હક્ક નોંધાવી દીધો.

બીજાં વીસ વર્ષમાં તેણે ચંદ્ર પર ૪૦ કરોડ એકરની જમીન બીજાંઓને વેચી ૬૦ લાખ ડોલર બનાવ્યા. સાંભળ્યું છે કે તમારે આજે પણ ચંદ્ર પર જમીન જોઈએ તો ખાલી એક એકરના ત્રીસેક ડોલરના ભાવે મળી શકે છે...

ટાણાનો સંદેશ!

૧૯૪૮ના અમેરિકાના પ્રમુખની ચૂંટણીમાં બધાં માનતાં હતાં કે હેરી ટ્રુમેન હારી જશે અને ડ્યૂઈ પ્રમુખ બનશે અને શિકાગોના એક છાપાના ત્રીને ચૂંટણીના પરિણામો માટે મોડે સુધી ઉજાગરો કરવો વ્યર્થ લાગતાં, ડ્યૂઈનો વિજય થયો છે એવું છાપી, છાપાંઓ વહેંચાવવા માટે મૂકી દીધા અને ઘરે જઈને હૂંફાળી સોડમાં જઈને સૂઈ ગયો.

બીજે દિવસે ટ્રુમેન વિજયી જાહેર થયા. અમેરિકન કોમેડીઅન બોબ હોપે હેરી ટ્રુમેનને ટૂંકો તાર કર્યો, "અનપેક!(બિસ્તરો છોડી નાખો! !)"

આલમ હે ભઈ નાચીકા!

જ્યારે મોં પર સાબુ લગાડી બેસું ત્યારે બે વિરોધાભાસિક વિચારો મનમાં આવે જ. દાઢી કરું કે વધેલી દાઢીનો અંજામ આણું!

ખબર છે હજામની ખુરશી બધાં કૂલાઓને ફિટ થાય?

હજામ સામાન્ય રીતે તો અપમાનજનક પ્રયોગોમાં વપરાય છે. પણ હમણાં એક પ્રયોગ જાણવા મળ્યો "આ તો બધા હજામો પણ જાણે છે" એમ હજામોની માહિતીસભરતાને અનુમોદન આપે છે

પશ્ચિમનો એક દાવો છે કે જગતનો પહેલો હજામ રોમન સામ્રાજ્યના પાયા નખાણા (ઈ.પૂ. ૨૭) તે પહેલા સાડા ચારસો વર્ષે સિસિલીમાંથી આવી ઈટાલી વસ્યો. પણ સંસ્કૃતમાં 'શૌરકર્મ' શબ્દ તો હજામ વગર આવી શક્યો હોય? કોઈ તેની નોંધ મળી શકે ખરી?

ટાંકવા જેવું બીજું

કવિતામાં કંઈ દેવી વસ્તુ છે, કેમકે તેનાથી માનવીનું મન જરા ઊંચે સ્તરે, ઊંચે માથે ભમી શકે છે, ઉત્કૃષ્ટ બને છે (ફ્રાન્સિસ બેકન)

જ્યારે ખાવું હોય તે ખાઈ શકે એ ધનિક
જ્યારે મળે ત્યારે ખાઈ શકે એ ગરીબ.

બીજાં માણસો ખાવા માટે જીવે છે, હું જીવવા માટે ખાઉં છું (સોક્રેટિસ)

બેન્જામિન ફ્રાન્કલિને પોતાની કબર પર મૂકવા નીચેની નોંધ વિચારી હતી (જે અમલમાં નહોતી મૂકાણી)

"પાનાંઓ ફાટી ગયેલા હોય, પૂંઠાઓ બેહાલ હોય અને તેના પરની સોનેરી કિનારીઓ ખવાઈ ગઈ હોય તેવા એક પુરાણા પુસ્તકની જેમ બેન્જામિન ફ્રાન્કલિનનો દેહ અહીં પડ્યો છે અને અણશલાઓ જ્યાંફત ઉડાડે છે--પણ બીશો નહીં, ચોપડીની જેમ એ પણ નવી, ઉત્તમ આવૃત્તિમાં સુધારા, વધારા અને ટિપ્પણો સહીત ટુંક સમયમાં બહાર પડશે"

દરેક પુસ્તક કોઈની ને કોઈની યાદદાસ્ત છે.

જે પુસ્તકાલયમાં રાચે છે તેના આનંદમાં ઓટ નહીં આવવાની.

અમેરિકન વિનોદ

'હર વિષમ હાલમાં રમૂજની બહુ સૂઝ'ના ઉદાહરણ રૂપે ઈરાકમાં સાંભળેલી વાતો...

૧ સ્ટેશન પરની જાહેરાત: બસરાની બીજી ટ્રેઈન ૨૦૦૫માં ઉપડશે
૨ પાવર ખોરવાઈ જતાં: પાવર આવે ત્યાં સુધી આપણે અંતકડી રમશું?

૩ હોટેલના 'ફરિયાદ ખાતા'ને ફોન: મારી રૂમમાં સાબુ નથી--છત અને દીવાલો પણ નથી.

૪ ક્ષમાયાચના: સદામનું પૂતળું તમારા ઘર પર પડ્યું? જાણી ઘણો ખેદ થયો.

૫ 'ટેઈક યોર ફેટ આસ આઉટ ઓવ હીઅર'ને જવાબ: માનશો કે નહીં, હું પણ મારો ફેટ આસ અહીંથી લઈ જવા માટે તત્પર છું.

૬ બ્રેકફાસ્ટમાં શું? મને ઈડા ગમે ફાઈડ કે સ્કેમબલ્ડ, આમ ગાડી ઉપર ફેંકો તે ન ચાલે!

૭ મેદનીના ઘોંઘાટમાં "અમેરિકન મુદ્દાબાદ, અમેરિકન મુદ્દાબાદ" નારાઓમાં તમે શું કહેવા માગો છે તે સ્પષ્ટ થતું નથી.

કહેવું પડે, ભાઈ!

અંતરનેટ

(તનુજા હીડિયે દેસાઈની 'Born Confused' માંથી એક પ્રસંગ. અનુવાદિત. આ વાંચતાં આપણી એક ભીતિ જતી રહે કે આપણે જતાં રહેશું પછી, અંગ્રેજીમાં વીન થયેલી નવી પેઢી આપણી સંસ્કૃતિની વાત કેવી રીતે કરશે. ભલેને અહીં ઉછરેલી હોય, એમટીવી પર નાચતી હોય, બર્ગર પર મત્ત હોય તેવી છતાં, નવી પેઢી ગુજરાતીના છાંટણાંવાળાં અંગ્રેજીમાં, મીઠાશથી, નજાકતથી અને સૂઝથી વાતો કહેતી રહેશે એની એક હુંફાળી ધરપત આપે છે. મેળવીને એ વાંચજો જ!)

મારી માનો પાસપોર્ટ ઈન્ડિયન ઍમ્બસીમાં વીઝા માટે આપ્યો અને અમને કહેવામાં આવ્યું કે બપોરે આવીને તે લઈ જજો. ત્યાં સુધી સમય પસાર કરવા અહીં તહીં રખડવા ઊપડ્યાં. બ્લૂમિન્ગડેલ ક્રિસ્ટમસ પછી હજુ પણ બ્રાઈટલી લિટ, ખાલીખાલી અને સ્કૅરી લાગતું હતું. ... બાજુમાં કોઈ ઈન્ડિયન રૅસ્ટોરન્ટ ન હતું. હોટ ચૉકલેટ પી શરીરમાં થોડી હુંફ આવી. કોર્નર પર એક ઈન્ડિયન વૅન્ડર પાસેથી ચૅસ્ટનટ લઈ ખાતાં ખાતાં પાર્કમાં જઈ બેઠાં--લોકો બરફમાં સ્કીઈંગ કરતાં હતાં તે જોતાં.

મોમ અચાનક એકદમ ઘૂંજવા માંડી. મેં મારો મોજાં પહેરેલો હાથ તેના ભૂરી ભૂરી વેઈન્સવાળા હાથ પર મૂક્યો, પણ કોઈ રીતે ઘૂંજારી શમે નહીં."

"મોમ? મોમ, કેમ શું થાય છે? અંદર જઈને જઈને બેસવું છે?"

"મોડું થઈ ગયું, બહુ મોડું થઈ ગયું!"

"એવું મોડું નથી થયું. બ્લૂમિન્ગડેલ હજુ ખુલ્લું હશે, ચાલ."

"ના, ના, બહુ મોડું થયું--એ આપણાથી સરી જતા લાગે છે, મને મનમાં થાય છે કે હું સમયસર પહોંચી નહીં શકું."

અને એ રડવા ઘૂંસ્કે ઘૂંસ્કે રડવા લાગી. એક નાના બાળકની જેમ મારો હાથ પકડી બેઠી હીબકે ચડી.

"મોમ, કમ ઓન. ચિંતા કરમા. તને અમથું ટૅન્શન થઈ જાય છે. તું પહોંચી જઈશ. ઍવરીથિંગ ઈઝ ગોપિન્ગ ટુ બી ફાઈન. ઊભી થા, આપણે થોડું ચાલીએ, સારું લાગશે."

હું તેને અને મારી જાતને બચેને કહેતી ન હોઉં? મને એક ઘૂંજારી થઈ ગઈ. બરફની શાર્પ સળીઓ મૅલ્ટ થતી જતી હતી અને ધ્યાન દઈ સાંભળો તો ટીપાં 'પ્લિન્ક' 'પ્લિન્ક' અવાજે નીચે ટપકતાં સંભળાય. મોમ જરા શાંત પડી.

અને એની વાત સાચી પડી. સમયસર એનાથી પહોંચી ન શકાયું. અને આ વિચાર કે ૧૦૦૦૦ માઈલ દૂર આપણું માણસ જીવનનો દોર છોડી જતું હોય અને તેનો મૅસેજ તમારા પેટમાં કોણ જાણે કેમ મળી જાય તે કેવો ઘૂંજાવી નાખે તેવો છે? હું ખળભળી ઊઠી. કેમકે મને કંઈ જ એવાં વાઈબ્રેશન્સ નહોતા થયા. અને આ તો મારા દાદાજી, આ જગતમાં, અને તેની બહાર પણ, મારા સૌથી વહાલા માણસ હતા! આપણાં માણસ દુનિયા છોડીને જાય અને આપણને કોઈ રીતે તેનો ખ્યાલ ન આવે એતે કેવું? મનમાં એક ઊંડી બીક લાગી ગઈ: વર્ષો બાદ, ક્યાંક બગીચે બેઠી હોઉં અને કરોડરઠ્ઠૂ પર એક સણસણાટી વ્યાપી જાય અને મને ખબર પડે કે કોઈ ગયું! મગજ આગળ ન ચાલ્યું. હું ઠરી ગઈ.



ફિરની કિશોર રાવળ સામગ્રીઓ

પ્રમાણ	માપ	સામગ્રી
૧/૪	કપ	બાસમતી ચોખા
૨	ચમચી	કેસર
૨	ચમચી	પિસ્તા
૪	ચમચી	બદામ
૪	કપ	દૂધ
૧	ચમચી	એલચીનો ભૂકા
૨-૩	ટીપાં	ગુલાબનું એસેન્સ

રીત

૧. એક ચમચી દૂધ ગરમ કરી તેમાં કેસર ઓગાળો. ઊકળતા પાણીમાં બદામ અને પિસ્તા નાખી, એક મિનિટ રાખી, ઠંડા પાણીમાં નાખો અને છાલને જૂદી કરી દો. ઝીણી કાતરી કરી તૈયાર રાખો

૨. ચોખા પાણીમાં બરોબર ઘોઈ નાખો. પછી ડૂબે તેટલા પાણીમાં અર્ધો કલાક પલાળી રાખો. નિતારી નાખો. બે ચમચા દૂધ સાથે બ્લેન્ડરમાં નાખી સૂવાળા વાટી નાખો.

૩. એક વાસણમાં દૂધ ગરમ કરો. ઊભરો આવે ત્યારે એમાં ચોખા નાખી તાપ ધીમો કરો અને ધીમે ધીમે હલાવતા રહો. થોડા જ સમયમાં (દસ પંદર મિનિટમાં) એ ઘટ્ટ થઈ જશે.

૪. સાકર નાખવી હોય તો નાખી ઓગાળી દો નહીં તો એમને સાકર નાખ્યા વિના આગળ વધો. ખાતી વખતે સાકર કે ઈક્વલ નાખી ગમે ત તેલું ગળ્યું કરી શકાશે. જરાક ઠરે એટલે કેસર, પિસ્તા, બદામ અને એલચી નાખી શકો છો. સાવ ઠંડું પડે ત્યારે ગુલાબનું એસેન્સ નાખી દો.

૫. કરવાં છે થોડાં નખરાં? પીરસતી વખતે દરેક જણની કટોરીમાં બે ત્રણ ગુલાબની પાંખડીઓ અથવા નારંગીની છાલ કાઢેલા ટુકડાઓ અથવા ઈન્સ્ટન્ટ કોફીના થોડા કિસ્તલ કે ચોકલેટની પાતળી કાતરીઓ ભભરાવો!

કહું કાનમાં કંઈ વાત! કિશોર રાવળ

કેટલાક લોકો ઉમ્મરમાં અમુક ઉબર ઓળંગે ત્યારે વૈકુંઠની વાતે ચડે અને નિરાંતવા મને દિવસે ગાળે. મારા જેવાને થાય કે રાત થોડી, વેશ ઝાઝાં અને તરગાળો એક! બાકી રહેલા ટૂંક સમયમાં દસ ગણું કરી નાખવાનું મન થાય, ન કર્યું કરવાની ઝંખના રહે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે ને કે જરૂરિયાત મોટી જનેતા છે એટલે અનેક શોર્ટ-કટ પણ સૂઝે. અને સૂઝ્યા.

મનમાં થાય છે કે કેસૂડાંમાં હજુ બીજા રંગ પૂરું, લખવા માટે કંઈક બીજાં નવા ટુલ્સ બનાવી આપી દઉં, સારાં લેખકોને, કવિઓને પ્રોત્સાહન આપવાં કંઈ પુરસ્કાર આપી શકું, કોઈને ચિત્રો, સંગીત એ બધાંનો ફાળો આપવા માટે કંઈ સફ્રડ આકર્ષણ ઊભું કરી શકું-- આ જ અંકમાં ક્યાંક લખ્યું છે કે માનવની મર્યાદા એની પોતાની કલ્પના જ છે. ટુલ્સ માટે બીજા જાણકારો તરફથી મદદ માગી શકાય પણ આર્થિક બદલા વગર ટેકનિકલ મદદ મળવી મુશ્કેલ છે. ફરિયાદ નથી. સમજું છું જીવનની વિટંબણાઓ!

'કેસૂડાં'ને લગભગ ચાર વર્ષ પૂરા થયાં છે. અને કેટલાંય વાંચકો આ બહાને મળતાં રહ્યાં છે, ઘણું અંગત પ્રોત્સાહન મળતું રહ્યું છે અને એ બદલ હું ખૂબ જ આભારી છું.

'કેસૂડાં' તરફથી તમને કંઈ મળ્યું હોય તો એ બદલ મારા મનમાં કૂદકા મારતી, ધમપછાડા કરતી, નવી પ્રોજેક્ટ્સ માટે તમારું પ્રોત્સાહન નક્કર સ્વરૂપે આપી શકી ખરા? કેટલું મોકલવું એની ઉપર નાની મોટી કોઈ સીમા નથી. -અને મારા તરફથી ખાલી બનશે તેટલું આપવા મથીશ એ સિવાય નથી કોઈ વચન આપતો.

એક નીચેના સરનામે મોકલી આપશો.

Kishor Raval
7901 Henry Ave G 109
Philadelphia PA 19128

(Please write in memo place "For Kesuda")

એક બીજી વાત કિશોર રાવળ

આ વખતે તો મજા આવી ગઈ. ગયા અંકના મારાં બે લખાણો પર ઝીણવટથી બીજાઓની ટીકા મળી અને લખ્યું સાર્થક થયું.

પહેલું લખાણ "બોદાં માટલાં અને તૂટેલાં કાટલાં". દોસ્ત અશોકે ધ્યાન ખેંચ્યું કે, "તમે અને ટાગોર એક જ વસ્તુ કહેવા માગો છો, તેમાં કોઈ વિરોધાભાસ જ નથી એનો ખ્યાલ છે?" નહોતો, પણ આવી ગયો. બન્નેનું કહેવાનું એજ હતું કે માણસનું મૂલ્યાંકન તેના જન્મ પર નહીં પણ વર્તન, ગુણો પર થવું જોઈએ. વડોદરાથી સંદીપ કોટેયા લખે છે તેમનો ભાવાર્થ એ છે કે બ્રાહ્મણ એ પ્રમાણિક, સાચા અને નીષ્ઠાવાળા માણસ માટેના વિશેષણ તરીકે લઈએ અને એક જાતિ દર્શાવવાના બિહ્યા સમ નહીં તો કેમ?

જાતિદર્શક વિશેષણ ગુણ દર્શાવવા વાપરવામાં મોટો ભય છે. "હી ઈઝ અ ટૂ ક્રિશ્ચીઅન", "તે મુસલમાન જેવો નેક આદમી છે" એમાં એક જાતિના માણસો બીજા કરતા વધુ સારા એવું મોઘમ છે એનો અને સાથોસાથ એક જાતના માણસો બીજા કરતાં હીણા એવું પણ દેખાય છે. આવા શબ્દ પ્રયોગોથી સાવચેતીપૂર્વક જરા વેગળા ન રહી શકાય? સેક્યુલર શબ્દો વાપરીએ તો એ તકલીફ ન થાય.

બીજું, એક વાર્તા "ઉલ્કતના રસ્તા નિરાળા" વિષે બે પ્રતિભાવો આવ્યા. એક મધમીઠો કાગળ મધુસૂદન કાપડીઆ તરફથી મળ્યો, જુઓ

"...તમારી વાર્તા 'ઉલ્કતના રસ્તા નિરાળા!' ઘણી ગમી. આટલા ટૂંકા ફલકમાં તમે માલતીનું જીવંત પાત્ર સર્જી શક્યા છો. સામાન્યતઃ અમેરિકન સંસ્કૃતિની અસર નીચે આવેલી ભારતીય યુવતીની જે ચમકદમક હોય તેમાં તમે જે સ્થળવ્યુત્ક્રમ (તમારી કૃતિને પોંખવા માટે મેં કાળવ્યુત્ક્રમને આધારે આ નવો શબ્દ ઘડી કાઢ્યો છે!) કર્યો છે અને અમેરિકન યુવતીને પણ શરમાવે તેવું ભારતીય કન્યાનું જે રૂપ સર્જ્યું છે તેનો વિસ્મય આહ્લાદક છે. સ્કૂટરની પાછળ જ્યારે માલતી રાજુને બેસાડીને રાઈડ આપે છે ત્યારે 'મારા ખભા પકડી રાખ એટલે ઉપડ્યા' એ, અને એનાં કરતાં પણ વિશેષ, જ્યારે રાજુ સહજભાવે પૂછે છે કે 'ક્યાં જઈએ છીએ?' ત્યારે માલતી જવાબમાં કહે છે: "કેમ મામાને કહેવું પડશે કે આ છોકરી ક્યાં ક્યાં ફેરવવાની છે?" એની ઉદ્વેગતા પણ પરાણે ગમી જાય તેવી છે.

રાજુ અમેરિકા એનાં મમ્મી-ડેડીને ફોન કરીને જણાવે છે કે એને મનપસંદ કન્યા મળી ગઈ છે પણ એણે ભાવનગર જ સ્થાયી થવાનો નોર્ણય કર્યો છે, ત્યાં જ વાર્તાનો અંત આણ્યો હોત તો વધારે કલાત્મક ન થાત?"

અને પાછળથી તેમની સાથે ફોન પર વાત કરતાં એમણે કહ્યું, "માલતીનું આલેખન એટલું સચોટ છે કે મને એ રસ્તે મળે તો હું ઓળખી શકું"

આર. પી. શાહ મિત્ર છે અને નિખાલસતાથી ચટને પટ કહેવાનો હક્ક છે અને એમણે વાપર્યો. "માલતી જ્યારે 'શાકરી ભાખ અને છાશકોક વાટ'નું સૂચન કરે છે અને જવાબમાં રાજુ પૂછે કે 'વિથ જીહું મીરું' બસ, બસ સરસ વાર્તાની પરાકાષ્ટા આવી ગઈ, દિલ ખુશ થઈ જાય તેવી વાત બની ગઈ. અને પછી વાત વણસી જ્યારે માલતીના મોંમાં કિશોર રાવળના શબ્દો મૂકાણા અને છેલ્લા મમ્મી ડેડીના સંવાદમાં તમે સાવ કાળું કામ કર્યું..."

આવી જોરદાર દલીલો સામે માથું ઝુકાવવું જ રહ્યું. આવતા અંકે એ જ વાર્તા શબ્દોની 'નવી મેનેજમેન્ટ તળે' રજુ કરીશ, આશા છે કે ત મને ગમશે.

બસ, મનમાં એક નાદ ઊઠે છે many happy returns to me!

અનુક્રમ

શબરીનાં બોર	ચંદ્રેશ ઠાકોર	2
ગઝલ	રમેશ શાહ	2
બે તારાં બે મારાં	મીના પટેલ	4
વસંતપક્ષી	ચંદ્રેશ ઠાકોર	5
ઉડાનની મધ્યે ઉમરો	રેખા શુક્લ	5
ગઝલ	અશરફ ડાબાવાલા	5
ગઝલ	અબ્દુલ રઝક 'રસિક' મેઘાણી	6
રંગ, નભ, માહોલ...	કિશોર મોદી	6
કાગળનું કોરાપણું	ચન્દ્રકાન્ત શાહ	7
સપનાં ઉઘાડી આંખના	કિશોર રાવળ	7
જોડ-ઘફિ-ફથ	કિશોર રાવળ	8
લાડુનું જમણ!	પન્નાલાલ પટેલ	10
પવન	માવજી મહેશ્વરી	12
જીવન પરભાટ -૩	કિશોર રાવળ	14
આપણે ક્યારે રિટાયર થવાના?	આર.પી. શાહ	16
પીપરમિટની બરણી	કિશોર રાવળ	18
ફિરની	કિશોર રાવળ	19
કહું કાનમાં કંઈ વાત!	કિશોર રાવળ	20
એક બીજી વાત	કિશોર રાવળ	20

શું?	કોણે?	ક્યાં
બની રજની રૂપકિશોરી	હિરેન માલાણી	1
મારે આંગણ	કિશોર રાવળ	1
કંનેડાની પર્વતમાળા	અનિલ પરીખ	1
Holy cow!	મહેન્દ્ર શાહ	1